

KISS TAMÁS

MI VAN AZ ETNIKAI SZAVAZAT MÖGÖTT?

AZ ERDÉLYI MAGYAROK VÁLASZTÓI MAGATARTÁSÁT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

Tanulmányunk az erdélyi magyar választók motivációit vizsgálja *survey*-adatok alapján. Az erdélyi magyarok egy olyan viszonylag nagy lélekszámú (mintegy 1,3 milliós) kisebbséget alkotnak Romániában, amelynek tagjai 1989 óta egy etnikai pártra, a Romániai Magyar Demokrata Szövetségre (RMDSZ) szavaztak. Az RMDSZ közvetlenül a rendszerváltást követően alakult meg mint a romániai magyar közösség érdekvédelmi szervezete, és 1990 óta folyamatosan jelen van a román parlament képviselőházában és szenátusában. A parlamenti választásokon 1990-ben 991,6 ezer, 1992-ben 811,2 ezer 1996-ban 812,6 ezer, 2000-ben 736,8 ezer, 2004-ben 628,1 ezer, 2008-ban 425 ezer, 2012-ben 380,6 ezer szavazatot szerzett. A szavazatok aránya szintén csökkenő tendenciát mutatott, habár – miután Romániában általában nagymértékben csökkent a részvétel – nem a szavazatszámokhoz hasonló mértékben. Az RMDSZ eredményei a következők: 1990-ben 7,2, 1992-ben 7,5, 1996-ban 6,6, 2000-ben 6,8, 2004-ben 6,2, 2008-ban 6,2, 2012-ben pedig 5,1%.¹ A csökkenő szavazatszámok elsősorban a választói passzivitás (Romániában a parlamenti választások viszonylatában általános) növekedésének tudhatók be. A *mainstream* (nem etnikai)² pártok rendre a magyar szavazatok 10%-nál kisebb részét kapták. Az RMDSZ pedig a magyar közösségen belüli hegemóniáját annak ellenére megőrizte, hogy a párt Tőkés László vezette *radikális* szárnya 2003-ban kiszakadt, 2008-ban megalakult a Magyar Polgári Párt (MPP), 2010-ben pedig az Erdélyi Magyar Néppárt (EMNP). Ez utóbbi 2012-ben önállóan indult a parlamenti választáson, de a magyar szavazatok valamivel kevesebb mint 10%-át szerezte csak meg. Ugyan az RMDSZ-t az európai parlamenti (EP), illetve az önkormányzati választásokon a parlamentinél komolyabb kihívások érték, magyar közösségen belüli dominanciája itt is egyértelmű.³

Elemzésünk így a szakirodalom azon vonulatához kapcsolódik, amely a választói magatartást az *etnikaiblokk-szavazás*⁴ kontextusában vizsgálja. Az RMDSZ egyértelműen egy olyan *etnikai párt*,⁵ amely amellett, hogy csak a magyar szavazókat célozta meg, 1990 óta folyamatosan bírta az urnák elé járuló erdélyi magyarok nagy többségének bizalmát. Tanulmányunk azt vizsgálja, hogy az erdélyi magyarok szavazói magatartásának e nagyfokú állandósága mögött milyen tényezők húzódnak meg. Természetesen tisztában vagyunk a különböző makropolitikai tényezők (mint a román kisebbségpolitikai rend-

szer, illetve a választási törvény) fontosságával,⁶ most azonban (empirikus adatokra támaszkodva) a mikro-szintre, vagyis a szavazói viselkedést meghatározó személyes motivációkra fogunk koncentrálni.

Az elmúlt évtizedben több olyan mérvadó munka született, amely az etnikaiblokk-szavazás mikroszintű elemzésére vállalkozott,⁷ de a kérdés már az etnikai pártok klasszikus irodalmában is jelen volt.⁸ A szakirodalmon két alapvető vitapont húzódik végig. Az első vitapont, hogy az etnikaiblokk-szavazás mennyiben vezethető vissza valamilyen sajátos (nem-etnikus kontextusban nem tapasztalható) mozgatórugókra. A második, ezzel összefüggő vitapont, hogy az etnikai szavazói viselkedés mennyire racionális. A következőkben ennek a szakirodalomnak a fényében, illetve empirikus adatokra alapozva próbáljuk meg az erdélyi magyarok szavazói motivációit újragondolni. Szükséges kiemelni, hogy a szavazói viselkedést mikroszinten elemző tanulmányok empirikus anyaga elsősorban a posztkoloniális társadalmakból származik. A posztszocialista Kelet-Európa vonatkozásában – miközben az etnopolitika egy vezető kutatási témának tűnik – meglepő hiány mutatkozik a szavazói viselkedés mikroszintű, empirikus elemzésében.

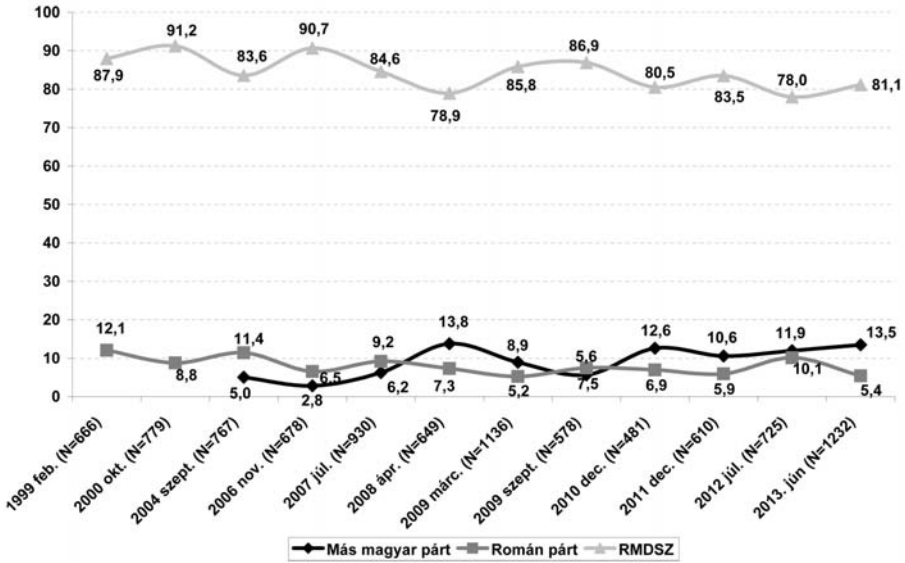
Rendelkezésre álló adatok

Az RMDSZ 1999 óta végeztet (kisebb-nagyobb rendszerességgel) közvélemény-kutatásokat az erdélyi magyarokra reprezentatív mintán. Ezek piaci alapon, általában a választásokat megelőzően végzett vizsgálatok, amelyekkel keresztül a szövetség saját (magyar közösségen belüli) politikai támogatottságát mérte fel. A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben belül végzett „Etnikai pártok, kisebbségi választói magatartás” elnevezésű vizsgálat keretében 13, erdélyi magyarokra reprezentatív adatfelvétel másodelemzésére került sor, amelyek az 1999 és 2014 közötti időszakot ölelik fel.⁹ A másodelemzés során a különböző elméleti szempontból releváns háttérváltozók vizsgálatát behatárolta, hogy az adatfelvételek milyen kérdéseket tartalmaztak. A különböző módszertani problémák ellenére¹⁰ az elemzett *survey*-vizsgálatok többé-kevésbé reális (és a választási makroadatokkal kompatibilis) képet nyújtanak az erdélyi magyarok választói magatartásának változásáról. A választási makroadatokhoz hasonlóan a közvélemény-kutatások is az RMDSZ dominanciáját mutatják, azonban nagymértékben eltérő kép tárul elénk az RMDSZ támogatottságát illetően, ha a biztos választókat, illetve ha a teljes népességet nézzük. A biztos választók között az RMDSZ-t támogatók aránya csak igen kis mértékben változott (80–90% között ingadozott) az elmúlt 15 évben. A magyar kihívó pártok támogatottsága 2008 áprilisában (az MPP bejegyzését követően) volt a legmagasabb, illetve 2010-et követően (az EMNP bejegyzése után) emelkedett meg ismét.

A *mainstream* pártok támogatottsága 1999-ben, 2004-ben, illetve 2012-ben volt a legmagasabb, de ezek esetében sem beszélhetünk egyértelmű időbeli trendről, vagy áttörésszerű megugrásokról.

1. ábra

Az erdélyi magyarok pártopciói 1999–2013 között a közvélemény-kutatások alapján (pártpreferenciával rendelkező biztos szavazók)

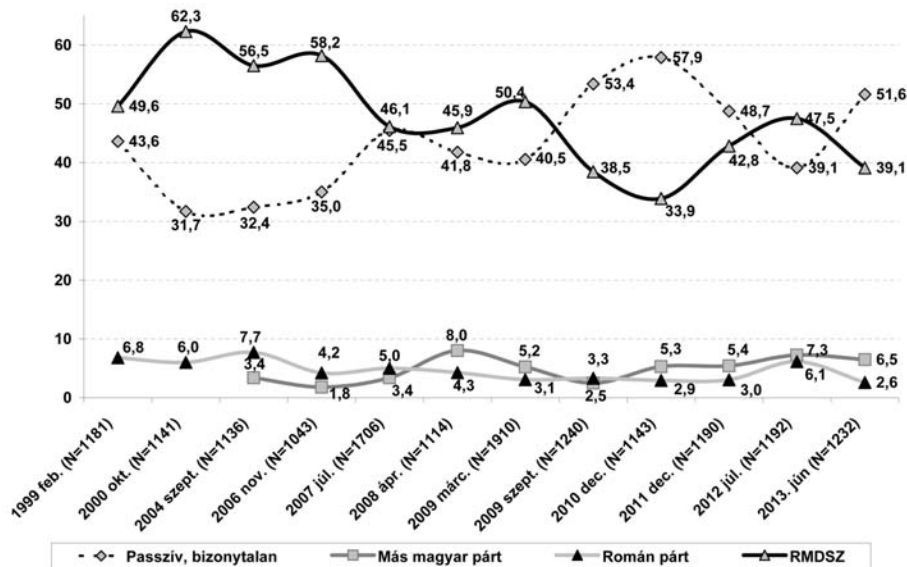

Forrás: a CCRIT, TransObjective, Kvantum Research és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatfelvételei.

Az adatok egyértelműen azt mutatják, hogy az RMDSZ-nek a vizsgált időszak egészében sikerült megőriznie a magyar közösségen belüli domináns helyzetét. Azt, hogy egy adott pillanatban a teljes magyar közösség mekkora hányada támogatta az RMDSZ-t a versenytársakra leadott szavazatoknál jóval nagyobb mértékben határozta meg a mozgósítottság (részvételi hajlandóság). Az RMDSZ-re is igaz, amit Horowitz kijelent a domináns pozícióban lévő etnikai pártokra általában, hogy esetükben a választási kampány jószerével egyetlen elemre, a saját etnikumhoz tartozók mozgósítására szűkül.¹¹

2. ábra

Az erdélyi magyarok pártopciói 1999–2013 között a közvélemény-kutatások alapján
(teljes népességre)

Forrás: a CCRIT, TransObjective, Kvantum Research és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet adatfelvételei.

A teljes népességen belül azonban az RMDSZ mobilizációs képessége már sokkal kevésbé volt stabil. Egyrészt egy jóval nagyobb fokú (az aktuális politikai eseményeket, illetve az országos politikai aktivitást követő) ingadozás figyelhető meg. Másrészt a teljes népességen belül az RMDSZ támogatottsága időben egyértelműen csökkenő trendet mutat. Míg az ezredfordulón végrehajtott adatfelvételek szerint a magyarok 55-60%-a szavazott az RMDSZ-re, addig ez az arány a 2010 utáni mérések egyikében sem haladta meg az 50%-ot, illetve több esetben 40% alá esett.

Szavazói motívációk

Ahogy érintettük: a különböző elméleti irányok közötti fő különbség, hogy az etnikai szavazói magatartást mennyire tekintik sajátosnak, illetve racionálisnak. Horowitz amellet érvelt, hogy az etnikai szavazó (szemben azzal, aki nem etnikai alapon szavaz) nem tekinthető racionálisnak, mivel politikai opciójával pusztán a saját csoportjához való affektív viszonyát fejezi ki (szemben a nem-etnikai szavazóval, aki versengő programok között választ).¹² Ho-

rowitz általános következtetése – amely sok esetben a mai napig meghatározza a kérdéssel kapcsolatos elemzések tónusát –, hogy a racionális megfontolások háttérbe szorulnak ott, ahol az etnicitás politikailag aktivizálódik. Ez a megközelítés egyben a politikailag aktivizált etnikai törésvonalak tartósságát feltételezi, miután a politikai opciókat közvetlenül az etnikai identitásból vezeti le. Az identitáshatárok ugyanis természetesen módosulhatnak (például a kisebbségi csoport asszimilációja során), azonban az ilyen típusú változás általában meglehetősen lassú.

A szakirodalom egy másik része nem tesz különbséget az etnikai és nem-etnikai választói magatartás között, és mindkettőt racionális aktusnak tekinti. A legegyszerűbb modell szerint a szavazók, érdekeiknek megfelelően, különböző közpolitikai programok közül választanak. Ez az etnikai szavazók esetében is igaz. Így itt a pártopciók azért esnek egybe az etnikai törésvonalakkal, mert közpolitikai preferenciák (illetve a mögöttük lévő érdekek) különböznek etnikumonként. Az etnikai pártok klasszikus irodalmában ezt az álláspontot képviselik Rabushka és Shepsle.¹³

A továbblépést az tette lehetővé, hogy a racionális szavazóra vonatkozó kép maga is differenciálódott. Egyrészt a választói magatartás elemzésében is teret nyert a Herbert Simontól származó korlátozott racionalitás (*bounded rationality*) modellje.¹⁴ Ennek lényege, hogy a cselekvők általában információhiányos környezetben tevékenykednek, és nem áll rendelkezésükre kellő idő és/vagy energia, hogy minden alternatívát teljeskörűen mérlegeljenek. A választói magatartás irodalmában a korlátozott racionalitás modelljében gondolkodó Downs,¹⁵ illetve Popkin¹⁶ abból indulnak ki, hogy a választók nem rendelkeznek elég információval, illetve energiával ahhoz, hogy az egyes politikai pártok programját értékeljék. Ezért jelekre (*informational cues*), illetve leegyszerűsített kognitív képletekre (*cognitive shortcuts*) hagyatkoznak. Ez egy teljesen általános modell, amit Ferree adaptált az etnikaiblokk-szavazás vizsgálatára.¹⁷ Szerinte amennyiben a választók úgy gondolják, hogy jövőbeli kilátásaikat meghatározza etnikai hovatartozásuk, akkor hajlamosak az etnikai hovatartozáshoz kapcsolódó jelek (etnikai markerek) alapján dönteni. A modell szerint az etnikai választók magatartását nem annyira az egyes pártok közpolitikai programjai közötti különbségek motiválják. Ennél nagyobb jelentősége van annak, hogy az egyes pártok egy-egy közpolitikai program végrehajtásakor várhatóan mennyire vannak tekintettel az egyes etnikai csoportok (partikuláris) érdekeire. Például elképzelhető, hogy egy területileg koncentrálódó etnikai csoport számára önmagában nem túl meggyőző, hogy egy párt választási programjában infrastrukturális fejlesztést, illetve autópálya-építést ígér. Annak már sokkal nagyobb jelentősége van a szavazói döntéseknél, kitől várható, hogy a program végrehajtása során olyan tervezetet fogad el, amely az adott etnikum által lakott területet is érinti.

Fontos vonulatot képviselnek azok a – szintén racionális döntéseméleti modellben gondolkodó – szerzők, akik azt ismerték fel, hogy a pártok nem pusztán programot kínálnak, hanem szervezeti hálót is építenek, és e két elemnek a választókkal való kapcsolódásban egyenrangú szerepe van. John Aldrich,¹⁸ illetve – az etnikai pártokra vonatkoztatva – Herberth Kitschelt¹⁹ abból indultak ki, hogy a pártok funkciója nem korlátozódik a koherens közpolitikai programok létrehozására, hanem a szervezeti infrastruktúra felépítése is legalább ennyire fontos feladatuk. Így az említett szerzőknél a pártok és választóik közötti kapcsolódás nem pusztán a közpolitikai programok, hanem a szervezeti infrastruktúra mentén, a választók felé csatornázott juttatások révén is létrejöhet. Ez a felismerés a politikai partikularizmus, vagyis a kliensi hálózatok, politikai patronázs, irányított állami beruházások (*pork barrel*) felé irányította a vizsgálatok fókuszát. Egy igen erős vonulatot képviselnek azok a szerzők, akik a politikai partikularizmus és az etnikai pártok között mintegy szükségszerű együttjárást feltételeznek.²⁰

A következőkben a motivációk három típusát fogjuk megkülönböztetni. Az első az emocionális etnikai szavazó modelljéből levezethető expresszív/érzelmi elem, ahol a szavazói viselkedés jutalmát az etnikai/nemzeti identitás felmutatását kísérő büszkeség jelenti. A második a közpolitikai programok közötti választás, ahol központi szerep jut a magyar közösség etnokulturális reprodukciójára vonatkozó sajátos és az etnikumtól elvben független közpolitikák közötti különbségtételnek. Végül a politikai partikularizmus, vagyis az irányított állami beruházások, a klientizmus és a politikai patronázs szerepét fogjuk bemutatni. Bár a fent érintett szakirodalomnak kulcsszerepe van abban, ahogy az empirikus anyagot rendszereztük, fontos, hogy az etnikai szavazói motivációk erdélyi (illetve Erdéllyel kapcsolatos) szakirodalmát is integrálni szándékoztuk az elemzésbe, mintegy újraolvasva azt a nemzetközi szakirodalom fényében.

Egyrészt érdemes előre bocsátani, hogy meggyőződésünk szerint ezek a motivációs tényezők nem feltétlenül zárják ki egymást. Elképzelhető például, hogy valaki a szavazás aktusán keresztül magyarságát éli meg, közben azonban egy politikai programot támogat, és párhuzamosan azt is megpróbálja elérni, hogy települése minél több állami beruházáshoz jusson. A különböző tényezők jelentősége azonban időben változhat. Tanulmányunk ezt a változást is megpróbálja megragadni. Másrészt magunk úgy gondoljuk, hogy a felsorolt tényezők mindegyike jelen van nem-etnikai kontextusban is. Az emocionális szavazói motiváció (a különböző társadalmi identitások felmutatása) általában jellemző azokra a társadalmakra, amelyeket mély politikai törésvonalak tagolnak. A politikai patronázs szerepe szintén nem pusztán az etnikai szavazók esetében jelentős, hanem elsősorban a politikai berendezkedés függvénye. Vagyis a kisebbségi pártok abban az esetben lesznek hajlamosak a politikai partikularizmusra, ha azt az adott politikai rendszer általában

véve támogatja. Így az, hogy egy adott párt és választói között milyen típusú politikai kapcsolódás dominál, empirikusan, a választói motivációk és a pártok stratégiai szintjén egyaránt vizsgálható kérdés.

A nemzeti/etnikai identitás felmutatása

Horowitz sokat idézett tanulmánya az etnikailag megosztott társadalmakban a választásokat a cenzushoz hasonlította, ahol az eredmények szorosan követik az etnodemográfiai megoszlásokat.²¹ Az etnikai arányok és a választási eredmények közötti együttjárás azonban a cenzus-hasonlatnak csupán az egyik összetevője. A másik alapelem, hogy Horowitz szerint a megosztott társadalmakban a választások során (csakúgy, mint egy népszámlálás esetében) az etnikai identitás demonstratív felmutatásának van kiemelt szerepe. Vagyis az etnikai választói magatartás egy *expresszív aktus*ra, az etnikai közösséggel való azonosulás demonstratív felmutatására szűkül. Horowitz az etnikumközi viszonyok egy szociálpszichológiai értelmezéséből indult ki, ahol a saját etnikai csoport (relatív) helyzetének, sikerességének másokkal való folyamatos összevetése egy konfliktusos (vagy legjobb esetben is kompetitív) viszonyt generál. Ilyen körülmények között az etnikai szavazatot a saját közösséggel való érzelmi azonosulás, illetve az ezzel járó pszichológiai többlet (az önbecsülés megerősítése) motiválja. Horowitz az etnikai szavazói magatartást élesen szembeállította a nem-etnikai kontextusokra jellemző választói viselkedéssel. Míg az utóbbit szerinte a különböző alternatívák, politikai programok közötti racionális mérlegelés jellemzi, addig abban az esetben, ha az etnikai törésvonalak politikai jelentőségre tesznek szert, nem beszélhetünk a választói magatartás racionalitásáról. Ilyen kontextusban a választók a saját csoporttal való azonosulást a racionalitás megfontolások elé helyezik és mintegy *magától értetődően* (különösebb megfontolások nélkül) a saját közösségüket képviselő etnikai pártra voksolnak. Horowitz modelljének egyik legnehezebben védhető pontja pontosan az *etnikai* és a *nem-etnikai* választói magatartás éles dichotomizálása. A szerző nem-etnikai kontextusban a racionális szavazó (ebben a formában erősen normatív) modelljét megkötések nélkül fogadja el.²² Eközben az etnikus kontextusban tagadja a választói magatartás racionalitását, vagyis tulajdonképpen amellet érvel, hogy akik etnikai pártokat támogatnak, azok *per definitionem* irracionálisan cselekszenek.

Az etnikai pártok irodalmának újabb hulláma általában elveti a Horowitz által vázolt affektív–expresszív keretet, részben pontosan a modellt jellemző éles dichotómia okán. Ez jellemző Chandra indiai és Ferree dél-afrikai vizsgálataira is. A Horowitz féle modellben rejlő éles dichotomizálást magunk is elutasítjuk, és nem gondoljuk azt sem, hogy az erdélyi magyarok kevésbé lennének racionálisak politikai opciójuk meghozatalakor, mint a többségi

románok. Mégis amellet fogunk érvelni, hogy a választói magatartás affektív–expresszív komponense esetünkben nagyon is releváns, bár ahogy látni fogjuk, *a modell magyarázóereje időben csökken.*

Az erdélyi magyarok politikai magatartását vizsgáló szakirodalomban Biró A. Zoltán kritikai megközelítése érvelt az affektív–expresszív keret érvényessége mellett.²³ Kritikájának lényegi állítása, hogy a magyar elit és a hétköznapi cselekvők között nincs programatikus kapcsolat, vagyis a hétköznapi cselekvők nem azonosulnak az elit etnikai keretprogramjával. Azt, hogy a magyarok mégis az RMDSZ-re szavaznak (mi több, adott esetben más formában is mobilizálódnak), az elit annak köszönheti, hogy a politikai cselekvés egyes esetekben képes az érzelmi nacionalizmus aktivizálására.

Biró (illetve a csíkszeredai Kulturális Antropológia Munkacsoport [KAM]) vizsgálatai élesen szembeállították a *fent* (elit, az elit által termelt nyilvános diskurzusok, etnopolitikai projektek) és a *lent* (nem elit, hétköznapiak, mindennapokban működtetett stratégiák) világát. A *fent* világában Biró a magyar elitek politikai törekvéseit elemezte, és a többségivel párhuzamos etnikailag integrált Kisebbségi Társadalom intézményesítését célzó projektre mutatott rá.²⁴ Biró szerint a kilencvenes évek első felét jellemző etnikai intézményesítési stratégiák mögöttes célja az etnikai határtermelés volt,²⁵ vagy a szerző kifejezését használva, hogy a kialakított etnikailag integrált intézményes szerkezet egy lehetőleg teljeskörű etnikai burkot vonjon az erdélyi magyar társadalom köré.²⁶ Biró szerint azonban az etnikai alapú intézményesítés, illetve a többségivel párhuzamos társadalom kialakítására való törekvés határozottan *a fent világának* a projektje volt.²⁷ A szélesebb magyar társadalom ebben való részvétele (ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről) teljességgel formális volt, a mindennapi stratégiák szintjén pedig teljesen másfajta intézményesedési folyamatok zajlottak.²⁸

Ugyanakkor – hangsúlyozza Biró – a *fent* és a *lent* világa között létrejött egy sajátos *társadalmi szerződés*.²⁹ Ennek értelmében a társadalom, bár nem vesz részt tevőlegesen az elit intézményépítési gyakorlatában, nem kontesztálja azt, létezését jónak tartja, távoli védőernyőnek tekinti.³⁰ Az elit azonban csupán névlegesen és retorikai értelemben terjeszti ki befolyását a magyar társadalomra, és nem is kér tényleges cselekvő részvételt a nemzeti mozgalomban (sőt: azt helyenként nehezményezi), hanem megelégszik az alkalmankénti expresszív azonosulással. Ez az expresszív azonosulás a kilencvenes évek legelején még nagyobb eséllyel jelentett extra-parlamentáris politikai cselekvést (tüntetésen való részvételt, petíciók aláírását stb.),³¹ azonban igen gyorsan a szavazás gesztusára olvadt. A társadalom szempontjából az expresszív részvételnek Biró szerint két mozgatórugója volt. Az egyik az elit által fenntartott intézményeknek határtermelő funkciója.³² A másik, hogy az expresszív azonosulásnak (ahogy az Horowitznál is megjelenik) van egy mentális vetülete is. A politikailag releváns események, így a szavazás olyan

alkalmakat teremtenek, amelyek képesek a magyarokban meglévő érzelmi nacionalizmust (vagy hogy ne fogalmazzunk pejoratíván: nemzeti érzést, közösségi szolidaritást) időszakosan aktivizálni. Ilyen értelemben a részvétel nem annyira az elit mozgósítóerejének köszönhető, mint inkább a nemzeti identitás felmutatásának az igényéből táplálkozik.

Bíró egyben az elit mozgósítóerejének a korlátjait hangsúlyozta.³³ A politikai osztály és a szélesebb társadalom (a fent és a lent világa) között nagyfokú párhuzamosság van. A kettő közötti egyetlen kapcsolódási pontot az etnikai/nemzeti identitás felmutatását lehetővé tevő alkalmak adják.³⁴ Az elit ezeken kívül valójában nem tud (és nem is akar) alakítani a társadalmon. Nem léteznek olyan intézményes szerkezetek, amelyekeken keresztül a politikai osztály saját társadalmi programját (már ha lenne ilyen) be tudná juttatni az egyéni, családi cselekvésbe, a társadalmi szereplők tudásába vagy értékrendjébe. Ennek következtében pedig a mozgósítóerő (az elit felhívásának és a társadalom válaszána a találkozása) nagyon esetleges. Amennyiben egy felhívás nem kapcsolódik az elit, illetve az általa működtetett intézmények határtermelő funkciójához, illetve nem ad lehetőséget a nemzeti identitás demonstratív felmutatására, a bukás gyakorlatilag kódolva van.³⁵

A kilencvenes évek első felére vonatkozóan nem rendelkezünk közvélemény-kutatási adatokkal, azonban teljességgel elfogadhatónak tartjuk Bíró (minőségi módszerekkel végzett, igen intenzív kutatásokra épülő) megállapítását, miszerint ebben a periódusban az erdélyi magyarok választói viselkedését elsősorban az expresszív–affektív modellben értelmezhetjük. Az utóbbi 15 évben készített közvélemény-kutatások eredményei arra utalnak, hogy a nemzeti identitás felmutatásának az igénye még mindig fontos meghatározója az erdélyi magyarok választói magatartásának, azonban időben egyértelműen veszített a jelentőségéből. Lássuk tehát a szavazói magatartás expresszív–affektív meghatározottságának, illetve ennek időbeni csökkenésére utaló empirikus bizonyítékokat.

(1) Több nemzetiidentitás-vizsgálat rákérdezett a magyar kategóriában való tagság kritériumaira (a nemzeti identitást meghatározó elemekre). A kutatások általában a nemzetközi szakirodalomban szokványos kérdésblokkot használták, ami arra kérdezett rá, hogy „ahhoz, hogy valaki (igazi) magyarnak számíton milyen mértékben szükségesek” a különböző feltételek. A vizsgálatok felsorolták a nemzetközi kutatási gyakorlatban szokványos³⁶ feltételeket, amelyek egyrészt a szubjektív identifikációra (tartsa magát magyarnak, tisztelje a magyar zászlót), másrészt a szükséges nyelvi-kulturális készségekre (ismerje a magyar kultúrát, beszéljen jól magyarul), harmadrészt a magyar államhoz való viszonyra (szülessen Magyarországon, legyen magyar állampolgár), negyedrészt az etnikai származásra (legalább az egyik szülője magyar legyen) vonatkoztak.³⁷ A 2000-ben lefolytatott *Nemzeti identitás és társadalmi rétegződés*,³⁸ illetve a 2007-ben és 2010-ben lekérdezett *Kárpát*

Panel³⁹ azonban ezek mellett 2000-ben az RMDSZ-re, 2007-ben és 2010-ben pedig a magyar pártokra való szavazásra is rákérdezett.

1. táblázat

Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsa, az hogy az RMDSZ-re/magyar pártokra szavazzon nagyon fontos, inkább fontos, inkább nem fontos vagy egyáltalán nem fontos
(a nagyon fontos és inkább fontos válaszok aránya)

2000 (N=925)	57,0%
2007 (N=894)	48,6%
2010 (N=872)	41,7%

Forrás: Nemzeti identitás és rétegződés 2000; Kárpát Panel 2007, 2010 vizsgálatok.

Az 1. táblázatban látható, hogy 2000-ben még az erdélyi magyarok többsége (57%) egyetértett azzal, hogy ahhoz, hogy valaki igazi magyarnak számítsa, szükséges, hogy az RMDSZ-re szavazzon. A kilencvenes évek első felében ez az arány hipotézisünk szerint még magasabb volt. 2000 és 2010 között ezzel szemben egy jelentős mértékű csökkenés mutatható ki, annak ellenére, hogy időközben (a magyar közösségen belüli politikai pluralitás megjelenése miatt) megváltozott a kérdezési technika, és már nem az RMDSZ, hanem általában a magyar pártok szerepeltek a kérdésben. Miután a magyar pártra való szavazás lassan *kikopik* a magyarság-kritériumok közül, a nemzeti identitás demonstratív felmutatására is egyre kevésbé alkalmas a szavazás aktusa. Lényeges, hogy – véleményünk szerint – nem az identitás felmutatásának az igénye tűnt el, csupán annyi történt, hogy jelen körülmények között a szavazás erre egyre kevésbé alkalmas.

(2) A következő, a magyar választói magatartás affektív–expresszív komponensét aláhúzó empirikus bizonyítékot a szavazói motivációkra vonatkozó nyílt kérdések szolgáltatják. Egy 2007 júliusában végzett felmérésben arra kértük a válaszadókat, hogy indokolják meg a pártopciójukat. A kérdés az európai parlamenti opciókra kérdezett rá, egy olyan kontextusban, amikor már várható volt, hogy Tőkés László egykori RMDSZ tiszteletbeli elnök, illetve az RMDSZ is indul a megmérettetésen. Az RMDSZ-t a válaszadók 58%-a (690 személy), Tökést a válaszadók 17%-a (203 személy) nevezte meg. A válaszok arra engedtek következtetni, hogy a választáson való részvétel és opció az etnikai-nemzeti identitással van szoros összefüggésben. Mind az RMDSZ-re, mind a Tökésre leadott szavazatot leginkább a *magyarságukkal* indokolták a válaszadók. Ezt erősítette, hogy a válaszok jelentős része többes szám első személyben volt megfogalmazva („minket képviselnek”, „magyarságunkat” stb.). A válaszokban erősen tükröződött a kilencvenes évek első felének retorikája („harcolnak a magyarságért” stb.), ami arra engedett következtetni, hogy a magyar politikai

szereplők politikai tőkéje jelentős mértékben az ekkori eseményekből volt eredeztethető.

2. táblázat

Kérem indokolja meg, hogy Ön miért szavaz az RMDSZ-re! (2007. július; N=690)

Kategória	Példák
Mert magyar vagyok (37%)	Csak azért, mert magyarok vagyunk, nem másért. Mert magyar, és ez az elsődleges. Mert hogy mi is magyarok vagyunk! Mert a tulipán jelképez minket, a magyarságot.
Mert a magyarságot képviselik (32%)	Ő tartsa a magyarságunkat kézben, harcol a jogainkért. Mert a magyarságot meg kell védje valaki. Harcol a magyarságért. Ő fogja egybe a magyarságot.
Megszokásból, a környezet hatására (10%)	Mindig arra szavaztunk. A családból mindenki az RMDSZ-re szavaz a rendszer-váltás óta. Amióta létezik az RMDSZ, arra szavazunk, ragaszkodunk hozzá. Nem tudom konkrétan megmondani, rá szoktunk szavazni.
Nincs más [magyar párt] (5%)	Jaj, hát nincs miben választani. Ha magyar létemre egy románra szavazok, majd csak úgyis le lesznek szarva, magyarul megmondva.
Bízok benne, elégedett vele (4%)	Megbízok bennük. Rátermett politikusok.
Kötelességből (3%)	Minden magyarnak kötelessége az RMDSZ-re szavazni. Mert a magyarság csak így maradhat fenn Erdélyben. Megmondják, hogy rájuk kell szavazni.
Féli a magyar egységet (2%)	Mert nem támogatom a magyarság kettészakadását. Legalább a magyar fogjon össze, ne legyen konkoly köztük!
Reméli, hogy jobb lesz (2%)	Reménykedünk, hogy jobb lesz...
Tőkés proteszt (3,5%)	Tőkés maradjon meg papnak.
Egyéb (1,5%)	Konkrét megvalósítások (utat csináltak, oktatási nevelési támogatás)

Forrás: a TransObjective adatfelvétele.

Lényeges, hogy Tőkés esetén is az etnikai érv volt a döntő, ami sokaknál kiegészül azzal, hogy ebben a kérdésben Tőkés az RMDSZ-nél kevésbé *megalkuvó*. Tőkés esetében egyértelmű, az is, hogy a politikai tőkéje az 1989-es eseményekből táplálkozott.

3. táblázat

Kérem indokolja meg, hogy Ön miért szavaz Tőkés Lászlóra! (2007. július; N=210)

Kategória	Példák
Nem megalkuvó, jobban képviseli a magyarságot (20%)	Nem adott engedményeket a románoknak, azért, hogy vezetésbe kerüljön. Tőkés valóban a magyarokat képviseli, és nem csak pénzt akar kihozni a politikából. Nem bratyizik a románokkal. Mert nem olyan megalkuvó, mint az RMDSZ.
Képviseli a magyarságot (17%)	Ő képviseli a magyarságunkat. Mert ő harcol a kezdetektől fogva a magyarokért.
A forradalomban szerzett érdemei miatt (15%)	Ő volt a kezdeményező a rendszerváltáskor is. Mert ő kezdeményezte a magyar demokráciát. Azért mert ő indította meg a revolúciót. Sokat tett értünk, feláldozta magát és a családját. Azért, mert '89-ben a magyarságért harcolt.
Bízunk benne (14%)	
RMDSZ-proteszt (14%)	Mert az RMDSZ kiviselte magát. Mert elegendő van ebből a pénzéhes bandából. Csalódtam az RMDSZ-ben. Csalódtam Markó Bélában.
Tisztességes, szavatartó, nem korrupt (12%)	Van hitele a szavának. Nem gazdagodott meg.
Vallás	Református vagyok, ő a püspököm. Lelkész, biztos becsületes ember.

Forrás: a TransObjective adatfelvétele.

(3) Az elnökválasztási opciók, illetve az ezek mögötti indoklások szintén a magyar választói magatartás expresszív–affektív komponensét húzzák alá. A 2000-es, 2004-es és 2009-es elnökválasztás előtt végzett közvélemény-kutatások szerint a magyar választók többsége az RMDSZ jelöltjeit támogatta, azonban egyre csökkenő arányban. Az összes magyar választó 66,6%-a támogatta 2000 októberében Frunda Györgyöt, 48%-a 2004-ben Markó Bélát és 32,9%-a 2009-ben Kelemen Hunort. Az opcióval rendelkező biztos szavazók között ezek az arányok 81,2, 68,5, illetve 68,1%.

Az RMDSZ által indított elnökjelöltek eredményei jelentős mértékben elmaradnak a parlamenti választásokétól. 2000-ben és 2004-ben az elnökválasztást és a parlamenti választást egyszerre tartották, így a parlamenti lista és az elnökjelölt eredményei közötti különbség (szinte) bizonyosan a *stratégikus szavazóknak* köszönhető.⁴⁰ Ez utóbbiak – miután a magyar jelöltnek semmi esélye nem volt a győzelemre – egy *kisebbit rosszként* értékelt román jelöltet támogattak.

4. táblázat

A magyar szavazók opciói a 2000-es, 2004-es és 2009-es elnökválasztások előtt

	Összes szavazó			Opcióval rendelkező biztos szavazók	
	RMDSZ-jelölt**	Román jelölt	Passzív bizonytalan	RMDSZ-jelölt	Román jelölt
2000. október (N1=1141; N2=945)*	66,6	15,4	17,9	81,2	18,8
2004. szeptember (N1=1136; N2=776)	48,0	22,1	29,9	68,5	31,5
2009. szeptember (N1=1240; N2=652)	32,9	12,4	54,7	72,6	27,4

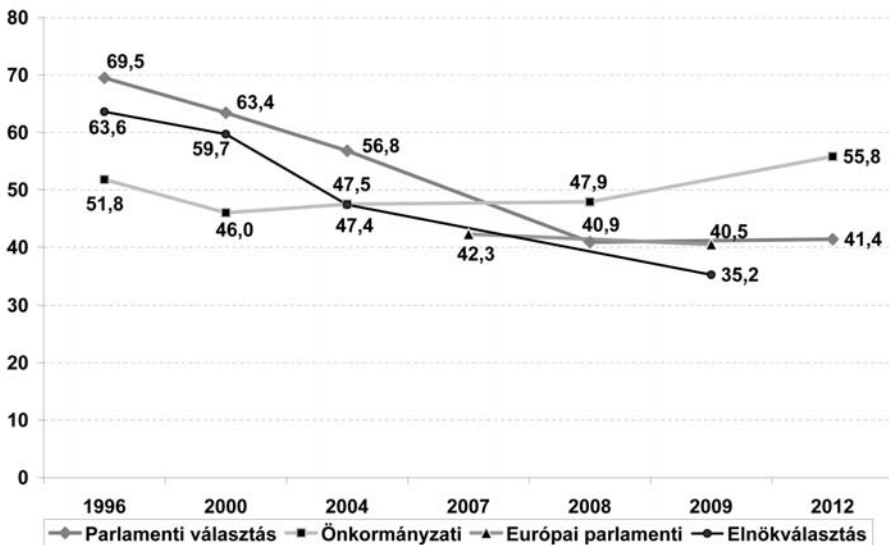
* N1 = a teljes minta esetszáma; N2 = az opcióval rendelkező biztos szavazók száma a mintában.

** 2000: Frunda György; 2004: Markó Béla; 2009: Kelemen Hunor.

Forrás: a CCRIT és a Kvantum Research adatfelvételei.

3. ábra

A magyar pártokra, jelöltekre szavazó magyarok aránya (a magyar választókon belül)

Forrás: Saját számítás választási makroadatok alapján.

A közvélemény-kutatások és a választási makroadatok egyaránt azt bizonyítják, hogy a stratégikus szavazók aránya 2000 és 2004 között jelentős mértékben megnőtt. Ez egyben közvetett bizonyítéka annak, hogy a szavazói moti-

vációk expresszív–affektív komponense háttérbe szorult, hiszen a választók egy növekvő része számára a magyar identitás felmutatásánál fontosabb motiváló tényező volt, hogy szavazatával ténylegesen befolyásolja a végeredményt.⁴¹

A 2009-es elnökválasztást már nem a parlamenti választásokkal egy időben tartották, így annak eredményei csak megkötésekkel vethetők össze a korábbiakkal. A Kvantum Research 2009 szeptemberében lefolytatott közvélemény-kutatása szerint az új körülmények között leginkább a választói passzivitás növekedett. A megkérdezettek 54%-a nem szándékozott az urnák elé járulni, vagy nem volt opciója. Ez ismét arra utalhat, hogy az elnökválasztás a korábbiaknál kisebb mértékben jelentett alkalmat az identitás felmutatására. Ugyanakkor 2004-hez képest (a résztvevők körén belül) némiképp mérséklődött a stratégikus szavazók aránya.

5. táblázat

*Ön szerint miért fontos, hogy az RMDSZ saját államelnök jelöltet indítson?
Kettőt választhat az alábbiak közül (2009. október; N=1072)*

Mert egy magyar jelöltnek is joga van indulni.	61,1
Hogy mutassuk meg, hogy vagyunk.	35,2
Hogy a magyaroknak legyen kire szavazni.	25,9
Mert van a tisztségre alkalmas romániai magyar politikus.	22,6
Hogy a románság fele tudja kommunikálni a magyarok elképzeléseit.	19,2
Hogy a második fordulóban legyen jobb az alkupozíció.	16,5
Mert így van esély ismét kormányra kerülni.	14,2
Nincs olyan román jelölt, akit a magyarok támogatnának.	9,0

Forrás: a Kvantum Research adatfelvétele.

A 2009-es felmérés eredményei szerint a válaszadók 85%-a értett egyet azzal, hogy az RMDSZ indított államelnök jelöltet, 10% volt az ezt ellenzők és 5% a „nem tudom” válaszok aránya. A vizsgálat zárt kérdésben kérdezett rá a válasz mögötti indokokra. A felkínált lehetőségek közül az RMDSZ-jelölt indításával egyetértő válaszadók 61%-a indokolta véleményét azzal, hogy „egy magyar jelöltnek is joga van indulni”, 35% azzal, hogy „mutassuk meg, hogy vagyunk”, illetve 25,9%, hogy „a magyaroknak legyen kire szavazni”. Ezek a kijelentések értelmezésünk szerint a magyar identitás felmutatásához kötődnek, amely ebben az esetben láthatóan jóval erősebb motivációs tényező, mint a jelölt kvalitásait, a románok irányába történő kommunikáció, illetve a politikai alkufolyamatot előtérbe állító racionális megfontolások.

Közpolitikai preferenciák

A megközelítések egy másik csoportja nem tesz különbséget az etnikai és nem-etnikai szavazók között, és a választás aktusát (többé vagy kevésbé) racionálisnak tekinti. A legegyszerűbb modell szerint a szavazók különböző közpolitikai alternatívák közül választanak, amikor eldöntik, hogy mely pártra adják a voksukat. Ebben a modellben az etnikaiblokk-szavazás (vagyis hogy az etnikai hovatartozás nagymértékben korrelál a pártválasztással) a közpolitikai preferenciák, illetve az azokat meghatározó érdekek közösségének köszönhető. Az etnikai pártok klasszikus irodalmában ezt a nézetet képviseli Rabushka és Shepsle.⁴²

Fearon – aki az etnikai pártok és választói közötti klientáris kapcsolat valószínűsége mellett érvelt – a programatikus kapcsolódás vonatkozásában is rávilágított egy lényeges elemre. A szerző különbséget tett az *unimodális* és a *megosztó* közpolitikák között, és amellet érvelt, hogy egy etnikai párt és választói között *csakis a megosztó közpolitikák alapján jöhet létre tartós kapcsolódás*. Fearon meghatározása szerint unimodális az a közpolitika, amely vonatkozásában jó esély van arra, hogy a politikai centrumban konszenzus képződjön.⁴³ Ilyenkor a választói preferenciák a normálgörbe megoszlását követik, vagyis a többség preferenciái a politikai centrumban koncentrálnak, míg a széleken viszonylag kevés választó található. Könnyen belátható, hogy az unimodális (vagyis az etnikai törésvonalak mentén sem különböző) közpolitikák tekintetében elfoglalt álláspont nehezen lehet egy etnikai (vagyis csak egy etnikai csoportot megszólító) párt *differencia specificája*.

Könnyen azzá válhat viszont egy megosztó közpolitika, ahol a választói preferenciáknak két modális értéke van, a (csupán elméleti értelemben létező) politikai centrumban azonban kevesen helyezkednek el. Etnikaiblokk-szavazás abban az esetben jöhet létre, ha társadalmi szinten a preferenciák polarizáltak, az egyes etnikai közösségeken belül viszont homogének. Ferree azt hangsúlyozza, hogy ebben a modellben az etnikai identitásnak nem feltétlenül van közvetlen szerepe a választói magatartás meghatározásában.⁴⁴ Még az sem szükségszerű, hogy a pártok az etnikai identitásra utaljanak, illetve hogy a szavazók erős etnikai azonosságtudattal rendelkezzenek. A Ferree által mondottak logikusan arra az esetre vonatkoznak, amikor a közpolitikai preferenciák valamilyen köztes változó miatt oszlanak meg egyenlőtlenül az egyes etnikai csoportok között. Ebből a szempontból a legkézenfekvőbb *etnikai rétegződési rendszerben* elfoglalt különböző pozíciók hatása. Észak-Írországból például a kékgallérosok között a katolikus írek erősen felülreprezentáltak, míg a fehérgallérosok között a protestáns britek.⁴⁵ Ennek köszönhetően a katolikusok hagyományosan inkább egy baloldali, míg a protestánsok egy konzervatív alternatívát támogattak.⁴⁶ Hasonlóképpen elég kézenfekvő lenne, hogy a roma mozgalom a szociális kérdésekkel

kapcsolódjon össze.⁴⁷ Az is könnyen belátható, hogy ebben a modellben az etnikaiblokk-szavazás kevésbé törvényszerű és kevésbé tartós, mint az affektív–expresszív modell szerint. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy a kisebbségi csoport által preferált közpolitikákat egy mainstream párt tűzze zászlajára. Ez minden esetre gyorsabb és könnyebb folyamat lehet, mint az identitás szerkezet (mondjuk asszimiláció által történő) megváltozása, ami az affektív–expresszív modellben – legalábbis a választási rendszer változatlan-sága mellett – az etnicitás politikai deaktivizálódásának a feltétele.

Létezik azonban a közpolitikák egy másik csoportja is, amely közvetlenül összekapcsolódik az etnikai identitással. Fearon ezek közül a szimbólum-használatot, illetve a nyelvpolitikákat emeli ki,⁴⁸ de a sort mondjuk az emlékezetpolitikával vagy oktatáspolitikával is folytathatnánk. Az állam szimbólumaira, hivatalos nyelvére, az oktatás nyelvére és tartalmára vagy a történelmi emlékezetre vonatkozó politikák esetében a preferenciák a választók szintjén is közvetlenül összekapcsolódnak az etnikai identitással. Amennyiben egy etnikai párt ezeket tűzi zászlajára, nyilvánvalóan ezeken keresztül közvetlenül az etnikai identitásra utal. Így a közpolitikai preferenciák, illetve az identitás felmutatására vonatkozó igény analitikusan is nehezen választható szét egymástól.

Az erdélyi magyarok választói és politikai magatartását célzó vizsgálatokban is központi kérdésként vetődött fel, hogy léteznek-e olyan program-elemek, és ha igen, melyek azok, amelyek az RMDSZ magyar közösségen belüli dominanciáját megalapozzák. Elsőként azt szükséges leszögezni, hogy az RMDSZ által képviselt explicit és implicit program szorosan összefügg a magyar etnikai identitással, illetve annak újratermelésével. Az RMDSZ-nek más területeken nincs is a román pártokétól jól megkülönböztethető programja. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy bár Erdélyben a magyarok társadalmi pozíciói különböznek a többségtől, esetükben (szemben a romákkal) az etnikai hovatartozás nem tekinthető státuszjelzőnek.⁴⁹ Másrészt – ahogy azt a későbbiekben még érinteni fogjuk – az RMDSZ maga is részese a kilencvenes években a romániai elit által kialakított *modernizációs konszenzusnak*.

Korábban, Biró tanulmánya kapcsán már érintettük, hogy a kilencvenes években az elemzők a Kisebbségi Társadalom programjára mutattak rá – mint az RMDSZ legfőbb célkitűzésére.⁵⁰ Ez tulajdonképpen egy a többségivel párhuzamos, intézményesen fenntartott magyar társadalom kiépítésére vonatkozott. Az elképzelés már a két világháború között megjelent olyan politikai gondolkodóknál, mint például Sulyok István, akik egy olyan társadalmi entitást vizionáltak, amely „tagjait minden vonatkozásban felöleli, azoknak minden szükségleteiről gondoskodni igyekszik”.⁵¹ Az RMDSZ-t megalapító (illetve tágabban az erdélyi magyar nemzeti mozgalmat újjáélesztő) értelmiségiek a rendszerváltást követően teljes magátólértetődésséggel nyúltak vissza ehhez az elképzeléshez. A Kisebbségi Társadalom mellett (vagy ahhoz

kapcsolódóan), a kilencvenes években kialakuló etnikai keretprogram hangsúlyos elemei voltak a magyar nyelvű oktatási rendszer bővítésére, a magyar nyelv hivatalos nyelvhasználatára, illetve a területi és kulturális autonómiára való törekvések. Ezek nyilvánvalóan mind olyan közpolitikai (vagy etnopolitikai) célkitűzések, amelyek szorosan összefüggnek a magyar közösség etnokulturális reprodukciójával (*magyarként való megmaradásával*).

A kutatási eredmények (illetve a megközelítések) eltérnek abban, hogy ennek a fenti etnopolitikai célok mentén való mobilizációban az eliteknek milyen szerepük van. Sherill Stroschein meggyőzően érvel amellett, hogy (legalábbis a kilencvenes évek első felében) az etnikai mobilizáció alulról szerveződött, a magyar etnikai elitek pedig általában egy későbbi fázisban *ültek rá* az eseményekre.⁵² Az eliteknek egyrészt a különböző események utólagos értelmezésében, másrészt a többségi elitekkel folytatott tárgyalásokban (illetve ezen keresztül az akkomodációban, a várakozások mérséklésében) volt szerepük. Stroschein a kilencvenes évek elejét vizsgálta, amikor a politikai folyamatot a parlamenten kívüli, illetve nem-konvencionális mobilizáció dominálta, amelynek a szerző szerint igen komoly eredményei voltak, ráadásul olyan körülmények között, hogy az RMDSZ-nek nem volt esélye a parlamenti arénában egy győztes koalícióhoz csatlakozni. Végiggondolva, az 1989 után elért etnopolitikai engedmények közül a legjelentősebbek (a magyar nyelvű oktatási rendszer helyreállítása, az RMDSZ legitim politikai szereplőként való elfogadtatása) már ebben a periódusban megtörténtek. A parlamentáris politizálás dominanciájával jellemzett, a kilencvenes évek második felében kezdődő periódusában nem sikerült az előbbihez mérhető jelentőségű koncessziókat elérni.

Stroschein megközelítésével szemben a szakirodalmon belül *mainstream* álláspontnak számít az úgynevezett *instrumentalista*⁵³ felfogás, amely az etnopolitikai programokat (nacionalizmust), illetve a mobilizációt az elit világból eredezteti. Láthattuk, hogy Birónál is ez az álláspont jelenik meg, bár ő, illetve a KAM munkatársai nem érveltek amellett, hogy a nacionalizmusnak a hétköznapiakban ne lenne szerepe. Egy tisztábban instrumentalista álláspontot képviselnek Brubaker és munkatársai,⁵⁴ akik a kolozsvári hétköznapi etnicitást vizsgálták a 2000-es évek első felében. Kötetük Brubaker csoportok nélküli etnicitás (*ethnicity without groups*) tézisének⁵⁵ empirikus alkalmazása és szemléltetése, amely valójában az etnikai elitek pozíciójának a dekonstrukciójaként fogható fel. A szerző arra próbál ugyanis rámutatni, hogy az etnikai elitek által használt nyelvezet, amely kompakt, érdekekkel és célokkal rendelkező csoportokról beszél, valójában az etnikai mobilizáció eszköze, nem (feltétlenül) a társadalmi valóság jellemzője. Így Brubaker javaslata, hogy a társadalomtudományos elemzés vesse el a csoport fogalmát (ami belső kohéziót és mobilizáltságot sugall), és helyette használja a kategória kifejezést (ami egy külső osztályozási szempontra utal). Így a kutatás legfontosabb kér-

dése az lesz, hogy a különböző kontextusokban az etnicitás mikor és milyen formában jut szerephez mint értelmezési keret, illetve kognitív séma.⁵⁶ A szerzők (részben a megközelítésből adódóan, előre kódoltan) élesen szembeállították az elit által forgalmazott politikai programokat és az emberek által követett hétköznapi stratégiákat. Véleményük szerint miközben az elitek egymással folytatott küzdelmében a nacionalista retorika dominál, aközben a mindennapi életben az etnicitás megnyilvánulásai sokkal szituatívabbak, rugalmasabbak, ami egyben azt is jelenti, hogy az elitek valójában igen kevésbé képesek a tömegek mozgósítására.⁵⁷ A hétköznapi szintjén az emberek nem az etnikai keretprogramban megjelenő problémákkal szembesülnek. Az általában a létfenntartáshoz kapcsolódó problémáikat pedig nem etnikai keretben értelmezik.

Brubakerékhez hasonlóan az általunk elemzett közvélemény-kutatások készítői is gyakran állították szembe az RMDSZ által forgalmazott etnopolitikai keretprogramot a *pragmatikus, etnikailag semleges* hétköznapiakkal. Az Etnikumközi Kutatóközpont (CCRIT) által 1999 és 2006 közötti vizsgálatai alapján készült elemzések is szembeállították a magyarokat foglalkoztató általános (*etnikailag semleges*) problémákat az RMDSZ *etnikailag motivált* célkitűzéseivel.⁵⁸ A kutatók egyrészt egy zárt lista alapján (15-20 problémát felsorolva) arra kérdeztek rá, hogy a válaszadók mely problémák megoldását tartják a legfontosabbnak, illetve hogy szerintük az RMDSZ mely problémák megoldását tartja szem előtt. A listán vegyesen szerepeltek a magyar kisebbséget érintő specifikus (etnikai) célkitűzések (például autonómia, anyanyelvű oktatás, magyar egyetem kérdése) és az ország egészét érintő szociális-gazdasági problémák (például munkanélküliség, alacsony bérek/nyugdíjak, magas adók). A vizsgálat szerint a két prioritás-lista között jelentős távolság volt.

A válaszokból minden mérésben az tükröződött, hogy a magyar választók a bérek és nyugdíjak emelését, a lakásgondok enyhítését, az egészségügyi ellátás javítását, az adók csökkentését és a munkahelyteremtést tekintik legfontosabb prioritásnak. Ezekhez képest a magyar kisebbséget érintő specifikus *etnikai célkitűzések* kevésbé voltak fontosak számukra. Másrészt a válaszadók azt érzékelték, hogy az RMDSZ számára a specifikusan magyar célkitűzések elérése, vagyis az autonómia, a magyar egyetem, a magyar nyelvű oktatás jelentik a fő prioritást. Ebben szintén nincs semmi meglepő, miután az RMDSZ politikai kommunikációja ezeket állította a középpontba. Az elemzők ez alapján már-már rutinszerűen szembeállították *az áteticizált politikai szférát a hétköznapi világával*, ahol az embereket nem a nemzeti sorskérdések, hanem a többségével azonos egzisztenciális problémák foglalkoztatják. Az ebből adódó következtetés, illetve az RMDSZ számára rutinszerűen megfogalmazott ajánlás az volt, hogy „az RMDSZ-nek fel kell hagynia a szimbolikus etnikai politizálással, és egy pragmatikus, a magyar választók

(a többségével azonos) mindennapi problémáira választ adó irányban kell elmozdulnia”.⁵⁹

6. táblázat

A válaszadók közpolitikai prioritásai és az RMDSZ-nek tulajdonított prioritások (2007. július)

	Teljes népesség (N=1200)		RMDSZ-szavazók (N=546)	
	Személyes prioritás*	RMDSZ- prioritás**	Személyes prioritás*	RMDSZ- prioritás**
az alacsony nyugdíjak/jövedelmek növelése	51,4	9,1	49,8	10,5
a fiatalok lakásgondjának a kezelése	38,2	7,7	38,6	8,5
az egészségügyi szolgáltatások javítása	37,4	8,1	38,6	8,5
a korrupció megfékezése	34,4	9,8	36,4	9,6
az adók csökkentése	30,8	4,9	31,3	5,6
az erdélyi utak feljavítása	17,8	15,0	17,5	16,1
nagyobb támogatás a nagyon szegényeknek	15,5	6,3	14,9	5,5
a magyar karok létrehozása a Babeş-Bolyai Egyetemen	12,7	29,1	14,4	31,4
a kisebbségi törvény elfogadása	11,4	25,1	13,0	26,0
a magánszemélyeknek visszaadott földek, erdők, ingatlanok helyzetének a rendezése	8,3	10,2	7,7	10,2
a vidék gondjainak a kezelése	6,8	7,9	6,8	9,6
a székelyföldi területi autonómia létrehozása	6,6	21,3	6,2	23,0
a magyar közösség arányos képviseletének biztosítása az állami intézményekben	6,1	13,8	7,3	14,7
az észak-erdélyi autósztráda megépítése	5,6	17,1	6,2	19,6
a kulturális autonómia megvalósítása	5,3	25,3	5,2	29,1
a Securitate egykori besúgóinak a leleplezése	3,6	4,8	4,3	5,7
az egyházi ingatlanok mihamarabbi vizsaszolgáltatása	2,7	12,0	2,9	11,7

* Az alábbi táblázatban néhány az országot érintő problémát soroltunk fel. Kérem, válassza ki ezek közül azt a hármat, amelyek megoldását Ön a legfontosabbnak tartja!

** Most arra kérem, hogy a táblázatban szereplő problémák közül nevezze meg azt a hármat, amely Ön szerint az RMDSZ-t a leginkább foglalkoztatja!

Forrás: a TransObjective adatfelvétele.

Az eredményekből azonban valójában inkább az következett, hogy a magyar választók nem az unimodális (és egyébként általuk is fontosnak tartott) országos jelentőségű közpolitikák tekintetében képviselt álláspontja miatt szavaztak az RMDSZ-re. Egy 2007 júliusában készített vizsgálata során e kérdésblokkot jelen tanulmány szerzője és kollégája egy új szemponttal bővítette. Amellett, hogy mely problémák megoldását tartja a legfontosabbnak és hogy az RMDSZ mivel foglalkozik, arra vonatkozóan is bekerült egy nyílt kérdés, hogy az RMDSZ-nek mivel kell(ene) foglalkoznia.

7. táblázat

Ön szerint melyik az a három probléma, amit RMDSZ-nek meg kellene oldania?

Kategória	Megfogalmazások	Említés	Arány
magyar nyelvű oktatás	Bolyai Egyem visszaállítása; önálló magyar egyetemet; több magyar iskolát	256	32,3
képviselje a magyarokat	harcoljon a magyarságért; kisebbségi jogok kiharcolása; tartsanak ki a magyarság mellett; álljanak oda a magyarság mellé; a magyarságot képviselni a parlamentben	245	31,0
szociális és anyagi jellegű problémák	emeljék fel a nyugdíjakat; szüntessék meg a drágaságot; adjon segítyt a rászorulóknak; nagyobb fizetést	223	28,1
infrastrukturális beruházások, utak	csináljon utakat a Székelyföldön; építse meg az autószerdát	128	16,1
állítsa helyre a magyar közösség egységét	tartsanak össze; tudjanak megegyezni; ne viaskodjanak; egység kovácsolása a magyarság körében; egyezzen meg Markó Tökéssel	111	14,0
segítsen valamilyen rétegen	törődjön a falvakkal; álljon a mezőgazdaság mellé; segítsen a magyar nyugdíjasokon	104	13,1
autonómia	valósítsa meg az autonómiát; Székelyföld önrendelkezése	92	11,6
munkahelyteremtés	adjon munkát a magyaroknak; legyenek munkahelyek	71	9,1
nyelvi jogok	lehessen mindenütt magyarul beszélni; beszéljenek magyarul a hivatalokban; tegyék ki a többnyelvű táblákat, ahol a törvény megszabja	62	7,8
újuljon meg a szervezet	a vezetőséget lecserélni; lehetőséget adni a fiataloknak is belekóstolni a politikába; Markó mondjon le	54	6,8
egészségügy	legyen ingyen gyógyszer	41	5,2
fékezze meg a korrupciót	ne lopjanak annyit; ne legyen korrupció	38	4,8
tartsa be az ígéreteit	váltsák be, ami ígértek	26	3,3
visszaszolgáltatások	adják vissza az egyházaknak, ami az övék volt	25	3,2

Kategória	Megfogalmazások	Említés	Arány
közvetlen kapcsolat a választókkal	figyeljen oda a „népre”; hallgassák meg az embereket	25	3,2
erősítse gazdaságilag a magyar régiókat	juttasson a Székelyföldnek is valamit; enyhítse a gazdasági elnyomást	21	2,6
közösségszervezés	teremtse lehetőséget, ahol a magyarok kapcsolódhatnak; támogassa a kulturális rendezvényeket; szervezze meg a nemzeti ünnepeket	17	2,1

Az eredményekből kitűnt, hogy a válaszadók szerint a RMDSZ legfontosabb feladata, hogy „állítsa vissza a Bolyai Egyetemet”, „bővítse a magyar nyelvű oktatást”, illetve általában véve képviselje a magyarokat („harcoljon a magyarokért”). A választók annak ellenére ezt várták el a magyar érdekképviselőtől, hogy nem ezek voltak a legfontosabb közpolitikai prioritásaik. Az eredményekből arra következtettünk, hogy a korábbi, RMDSZ felé megfogalmazott ajánlások tartalmaztak egy igen komoly csúsztatást. Abból ugyanis, hogy a magyar választók számára az egzisztenciális gondok (az alacsony bérek és nyugdíjak, a lakásgondok vagy a rossz egészségügyi ellátás) égetőbb problémaként jelentkeznek, mint a különböző nemzeti-közösségi célkitűzések, nem következik az, hogy az RMDSZ-re többen szavaznának, ha ez utóbbiakat a politikai kommunikációban háttérbe szorítaná. Ellenkezőleg: annak ellenére, hogy a hétköznapi szintjén a magyar választóknak a többséggel azonos egzisztenciális gondok jelentik a fő problémát, az RMDSZ-től első sorban azt várják, hogy a sajátosan magyar – vagy a kutatók által használt kifejezéssel *szimbolikus etnikai* – célkitűzéseket valósítsa meg.

Korlátozott racionalitás és politikai patronázs

Az utóbbi évtizedben az etnikai pártok szakirodalmában előtérbe került a korlátozott racionalitás modellje, illetve (ezzel csak részben összefüggésben) a politikai patronázs és klientizmus szerepe. Ahogy azt korábban érintettük, a korlátozott racionalitás modelljét Herbert Simon dolgozta ki,⁶⁰ és az ehhez kapcsolódó elképzelések a választói magatartás irodalmában már az ötvenes évektől szerepet kaptak.⁶¹ Amennyiben a korlátozott racionalitás modelljében értelmezzük a szavazás aktusát, könnyen beláthatjuk, hogy a választók a pártok elképzeléseit, programját illetően korlátozott információval rendelkeznek. Ilyen körülmények között a választók a hosszan tartó mérlegelés helyett leegyszerűsített kognitív képletekre, illetve jelekre hagyatkoznak. Ebben a modellben az etnikablokk-szavazás abban az esetben történik meg, ha a választók a más típusú leegyszerűsítésekkel és jelekkel szemben az etnikai markereket preferálják. Ferree azt hangsúlyozza, hogy ez olyan körülmények

között következik be nagy eséllyel, amikor az emberek az gondolják, hogy egyéni kilátásaik nagyban függenek az etnikai hovatartozásuktól, illetve az adott etnikai csoport kollektív jólététől. Ilyenkor az etnicitásra utaló jelek nagymértékben hasznosak és informatívak lehetnek a pártválasztás során.

Szorosan ide kapcsolódik Chandra elmélete,⁶² amely az etnikai választói magatartást patronázs-demokráciák (*patronage democracy*) kontextusában vizsgálja. Chandra szerint abban az esetben beszélhetünk patronázs-demokráciáról, ha egyrészt az állami szektor domináns (illetve jelentős) munkaadó, illetve a privát szektor erősen összefonódik az állami szektorral (az előbbi megrendelése jelentős mértékben az utóbbtól függenek stb.). Másrészt a választott tisztviselőknek jelentős mozgásterük van abban, hogy az állami közpolitikákat hogyan ültessék gyakorlatba, illetve az állami erőforrásokat hogyan osszák szét. Ilyen körülmények között jelentős az esélye a *politikai partikularizmusnak*, vagyis annak, hogy a választók szavazataikat közvetlen anyagi előnyszerzésre használják. Ez Chandra szerint egyéni (álláshoz, szociális támogatáshoz jutás) és kisközösségi szinten (állami beruházások – például utak, iskolák – egy adott körzet számára) egyaránt értelmezhető.⁶³ A szerző azt is hangsúlyozza, hogy az általa elemzett esetekben a szavazás expresszív-afektív komponense (amit nem szűkít az etnikai szavazásra, hanem nem-etnikai kontextusban is meghatározónak tart) háttérbe szorul, a szavazás aktusát pedig inkább az általa megszerezhető anyagi haszonra irányuló racionális kalkuláció motiválja. Ugyanakkor Chandra számára is alapaxióma, hogy a választók a pártok közpolitikai programjáról igen kevés ismerettel rendelkeznek, illetve hogy az erre vonatkozó információ alapvetően érdektelen számukra. Ami viszont kulcsfontosságú, hogy a különböző közpolitikák végrehajtása során (azok tartalmától függetlenül) mennyire sérülnek az egyes csoportok érdekei.

A szerző hipotézise értelmében ilyen körülmények között a választók hajlamosak a saját etnikumukat képviselő, illetve a saját etnikumokhoz tartozó politikusokat felvonultató pártokat preferálni. Ez azonban nem minden esetben történik meg, csupán akkor, ha az adott párt/jelölt ténylegesen biztosítani tudja a választók által remélt előnyöket. Ellenkező esetben a modell szerint a párt – a kinyilatkoztatott etnikai keretprogramtól függetlenül – kudarcot fog vallani. A siker így Chandra szerint két feltétel teljesülése esetében valószínűsíthető: egyrészt ha az adott párt monopóliumot élvez a csoport képviseletében és a csoport számára juttatott erőforrások terén, illetve ha az adott etnikai csoport elég számos ahhoz, hogy – az adott választási törvények mellett – befolyásolni tudja a hatalmi konfigurációt. Ellenkező esetben a *stratégiai szavazás* válik meghatározóvá, vagyis a szavazók olyan (akár más etnikumú) jelöltet fognak támogatni, aki teljesíteni tudja patrónusi kötelezettségeit.⁶⁴

Chandra megközelítésének fontos kitétele, hogy a választókkal való klientisztikus kapcsolódás nem az (etnikai) pártok, hanem a politikai rend-

szer egészének vagy egy részének jellemvonásaiból vezethető le.⁶⁵ Korábbi tanulmányunkban magunk is azt hangsúlyoztuk, hogy nem érthetők meg az RMDSZ-en belüli (klientizmus irányába mutató) fejlemények, a romániai politikai kontextus ismerete nélkül. A patronázs-demokrácia Chandra által kiemelt kritériuma a közszférában dolgozók aránya. A 2002-es népszámlálás eredményei szerint a közszférában foglalkoztatottak aránya a nem mezőgazdasági munkahelyeken belül 40%-os volt, ami meglehetősen magasnak mondható.⁶⁶

Az RMDSZ-nek két nagy struktúrán keresztül volt/van (részleges) lehetősége saját klientáris hálózat kiépítésére. Az első struktúra az oktatási rendszer. A román kisebbségpolitikai rendszer legfontosabb plurális jellemvonása, hogy egy széleskörű, államilag finanszírozott magyar nyelvű oktatási hálózatot tart fenn. Miután Romániában nem léteznek a kulturális autonómia intézményei, a magyar oktatási hálózat sem képez önálló szervezeti egységet, hanem a román tanügyi struktúráknak van alárendelve. Az oktatásügyi minisztérium kisebbségi oktatásért felelős igazgatóságán, a megyei tanfelügyelőségeken, illetve az önkormányzatokon keresztül az RMDSZ-nek mégis jelentős befolyása van a magyar nyelvű oktatásra. A magyar nyelvű oktatásban dolgozó pedagógusok száma meghaladja a 10 ezret, ami az összes romániai pedagógus 4,9%-át teszi ki. A 2002-es népszámlálás szerint a magyar nem mezőgazdasági munkavállalók 6,6%-a dolgozott az oktatásügyben.⁶⁷ Az itt dolgozók számát tekintve mindenképpen a magyar nyelvű oktatás tekinthető a legkiterjedtebb etnikai alapon integrált társadalmi hálózatnak vagy mezőnek, amely magyar jellegéből adódóan érdekelt az etnikai politizálás fennmaradásában.⁶⁸

8. táblázat

A magyar nyelven oktató pedagógusok száma

Év	Szám	Országos arány	Év	Szám	Országos arány
1990	12 894	5,0	2001	12 001	4,4
1991	13 250	5,2	2002	11 319	4,4
1992	13 823	5,2	2003	11 287	4,5
1993	13 852	5,1	2004	11 527	4,5
1994	14 286	5,2	2005	11 251	4,5
1995	14 487	5,1	2006	11 197	4,5
1996	14 563	5,0	2007	11 049	4,5
1997	14 186	5,0	2008	11 355	4,7
1998	13 681	4,8	2009	11 128	4,7
1999	12 473	4,5	2010	10 738	4,8
2000	11 840	4,4	2011	10 691	4,9

Forrás: oktatásügyi minisztérium.

A következő alapvető fontosságú szerkezet, amire az RMDSZ építhet, az önkormányzati rendszer. A decentralizációs lépéseket követően az ezredforduló után az önkormányzatok általában (vagyis nemcsak a magyarokra nézve, hanem országos vonatkozásban is) kiemelt szerepet kaptak a pártrendszer fenntartásában, illetve a választók mozgósításában. Az első decentralizációs lépésekre 1996 és 2000 között került sor, azonban a legfontosabb lépéseket az EU-csatlakozás előtt hozták meg. A decentralizáció hatására elsősorban a megyei önkormányzatok, illetve a nagyvárosok helyi önkormányzatának jelentősége nőtt meg, miután kitágult ezek pénzügyi mozgásterét. A folyamat azonban sok visszasságot is eredményezett, amit a román közbeszédben a legjobban a *helyi bárók (baron local)* kifejezés ragad meg. A kialakuló rendszerben a nagyvárosok polgármesterei mellett a megyei tanácselnökök váltak kulcsfigurákká, mivel jelentős szerepet kaptak a megye települései közötti forráselosztásban. Ilyen körülmények között az RMDSZ szempontjából a hálózatépítésben és a politikai mozgósításban egyaránt kulcsfontosságúak az önkormányzati pozíciók. Az is egyértelmű, hogy a szövetség teljesen más lehetőségekkel rendelkezik a többségében magyar lakta Székelyföldön, mint Erdély más régióiban. A Székelyföldön az RMDSZ uralja, a Hargita és Kovászna megyei tanácsokat, illetve (Gyergyószentmiklóst leszámítva) a kis- és középvárosokat. A kis magyar pártoknak néhány falu esetében sikerült polgármestert pozícióba juttatniuk. A két magyar többségű megyét leszámítva az RMDSZ 2012-ben nem sikerült megyei tanácselnöki pozíciót szereznie,⁶⁹ ami a települési önkormányzatok hálózatba szervezését is gátolja. Ez egyben azt jelenti, hogy a patronázs-politikának a többségében magyar térségekben sokkal nagyobb a jelentősége az RMDSZ sikere szempontjából.

A politikai patronázs, illetve az erőforrás-allokáció központi szerepét közvélemény-kutatási adatok is megerősítik:

(1) 2011 májusában egy nagy esetszámmal dolgozó székelyföldi közvélemény-kutatás arra kérdezett rá, hogy az emberek milyen területeken látják hasznosnak azt, hogy az RMDSZ kormányon van (9. táblázat).

Amellett, hogy a válaszadók 64%-a látta a kormányzati szerepvállalást pozitívnak a magyar közösségre nézve, azt kell kiemelnünk, hogy 40%-uk saját és családja életére nézve is pozitív hatást érzékelt. Egy következő fontos szempont, hogy az RMDSZ kormányzati jelenléte a válaszadók 58%-a szerint előremozdítja a székelyföldi állami beruházásokat.

9. táblázat

Ön szerint annak, hogy az RMDSZ kormányon van, milyen hatása van az alábbiakra (2011. május, székelyföldi magyarok; N=2898)

	Pozitív	Semleges	Negatív
a magyar közösség életére	63,9	31,5	4,6
az Ön és családja életére	40,0	56,9	3,1
a székelyföldi állami beruházásokra	58,1	39,1	2,7
a kisebbségi jogok érvényesülésére	69,9	23,4	6,7
a magyar közösséget érő nacionalista támadások elhárítására	53,7	38,8	7,5

Forrás: a Kvantum Research adatfelvétele.

(2) 2013 júniusában a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által lefolytatott adatfelvétel eredményei alapján elmondható, hogy a magyar választók 91%-a számára fontos, hogy az általuk támogatott politikai alakulat állami fejlesztési forrásokat hozzon a település, a régió számára. Hasonlóképpen annak is jelentősége van, hogy az illető „tudja elintézni az ügyeinket Bukarestben”, illetve „értsen szót a román politikusokkal”. Ugyanakkor a magyar választók számára a többségi szereplőkkel folytatott alku nem feltétlenül áll ellentétben a magyar közösség érdekeinek képviselésében tanúsított intranszigiens pozícióval. Ezt jól illusztrálja az a tény, hogy a forrásallokáció és az alkuképesség kiemelt jelentősége ellenére az erdélyi magyarok azt is elvárják választottjaiktól, hogy közben „megalkuvás nélkül képviseljék a magyar közösség érdekeit”.

A 10. táblázatból ugyanakkor azt is egyértelmű, hogy a forrásallokáció (illetve politikai patronázs) az a dimenzió, amelynek mentén az RMDSZ egyértelműen lekörözi intraetnikus ellenfeleit. Az összes erdélyi magyar választó 59%-a gondolja úgy, hogy leginkább az RMDSZ képes a település/regió számára állami fejlesztési forrásokat biztosítani. Csupán 3,5, illetve 1,7% azok aránya, akik szerint az EMNP, illetve a MPP jobban teljesít ebben a vonatkozásban. Az eredmények alapján arra lehet következtetni, hogy az RMDSZ fölénye a (román) állami és önkormányzati erőforrások fölétti monopóliumhoz kötődik. Az így elérhető erőforrásokkal a Fidesz által az RMDSZ ellenzékének juttatott magyar kormányzati erőforrások képtelenek konkurálni.

10. táblázat
Milyen mértékben befolyásolják a szavazói döntését és melyik politikai alakulatra jellemzők inkább az alábbiak (2013. június; N=1232)

	Mennyire befolyásolja a szavazói döntését, hogy a támogatott jelölt / politikai alakulat ...		Őn szerint az alábbi politikai alakulatok közül melyikre érvényes leginkább, hogy: ...					
	Nagymértékben	Nagymértékben és inkább igen		RMDSZ	EMNP	MPP	Egyikre sem	NT/ NV
Állami fejlesztési forrásokat (utak, egyéb beruházások) hoz a régió, a település számára.	63,6	90,9	Állami fejlesztési forrásokat hoz...	58,9	3,5	1,7	18,5	17,4
Megalkuvás nélkül képviseli a magyar közösség érdekeit.	60,1	88,1	Megalkuvás nélkül képviseli...	43,5	14,2	2,8	20,4	19,0
Elsősorban a magyar közösséget érintő problémákkal foglalkozik.	59,4	87,3	Elsősorban a magyar közösséget...	50,2	14,5	4,2	11,2	19,8
Nem fokozza a tevékenységével a románok és magyarok közötti feszültséget.	59,3	85,9	Fokozza a feszültséget...	17,7	18,3	7,8	30,1	26,0
Hívja fel a nemzetközi közvélemény figyelmét a magyar közösséget érő sérelmekre, igazságtalanságokra.	54,1	84,7	Felhívja a nemzetközi közvélemény...	46,1	19,2	3,9	11,6	19,2
Jó kapcsolatokat a magyar kormányval.	47,4	84,0	Jó kapcsolatot ápol a magyar kormányval...	43,3	18,7	7,4	7,7	22,9
El tudja elintézni az ügyeket Bukarestben.	46,4	82,5	El tudja intézni...	63,8	1,8	1,1	16,9	16,4
Értsen szót a román politikuskokkal.	44,9	80,9	Szót ért...	67,4	2,5	1,5	13,2	15,4
Elsősorban a Románia egészét érintő problémákkal foglalkozzon.	31,6	66,2	Elsősorban a Románia egészét...	46,2	3,7	0,8	28,6	20,8

Forrás: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

(3) A TransObjective Consulting 2014. áprilisi adatfelvétele az RMDSZ két hónappal az adatfelvételt megelőző kormányra lépésére kérdezett rá. Az aktuális kormány tevékenységével (aminek az RMDSZ is részese volt) a magyarok 78%-a volt elégedetlen és csupán 20%-a elégedett. Ez az arány csak kismértékű javulást jelent 2013 novemberéhez képest, amikor az elégedettek aránya 12%-os, az elégedetleneké 83 volt (ekkor még az RMDSZ ellenzékben volt). Annak ellenére, hogy a kormány tevékenységének megítélése csak kis mértékben változott, a kérdezettek 81%-a egyetért azzal, hogy az RMDSZ belépett a kormányba.

11. táblázat

Ön szerint az RMDSZ-nek az alábbiak közül melyik kérdésekkel kellene a leginkább foglalkoznia?

(1-9-es rangsor, 1-es első a rangsorban, 9-es utolsó a rangsorban; 2014. április, N=1567)

	Átlag
Biztosítsa, hogy a magyarok által lakott megyék, települések is részesüljenek az állami fejlesztési forrásokból.	3,5
Biztosítsa, hogy az állami intézményekben a magyarok is képviselve legyenek.	4,1
Tartsa fenn és fejlessze a magyar nyelvű oktatást.	4,3
Törekedjen a magyarok és románok közötti viszony javítására.	4,8
Képviselje következetesen a magyar közösség önrendelkezését, autonómiáját.	4,9
Hívja fel a nemzetközi szervezetek figyelmét a magyar közösséget érő jogtalanságokra.	5,1
Fogja össze és támogassa a magyar intézményeket, szervezeteket.	5,3
Ápoljon jó kapcsolatokat a magyar kormánnyal.	6,4
A Románia egészét érintő problémákkal foglalkozzon.	6,6

Forrás: TransObjective Consulting.

A vizsgálat rákérdezett arra is, hogy a magyar választók mit várnak a kormányra lépéstől. A nyílt kérdésben a legfontosabbnak az autonómia bizonyult (179 válaszadó; 11%), amit a munkahelyteremtés (150 válaszadó; 9,2%), a magyarok érdekeinek képviselete (146 válaszadó, 9%), a kisebbségi jogok védelme (76 válaszadó; 4,7%), a magyar oktatás segítése (4,6%) és a magyar települések támogatása (3,8%) követett. Amikor azonban egy erre vonatkozó zárt kérdés következett, a legfontosabb tényezőnek az bizonyult, hogy „biztosítsa, hogy a magyarok által lakott megyék, települések is részesüljenek az állami fejlesztési forrásokból”, illetve „biztosítsa, hogy az állami intézményekben a magyarok is képviselve legyenek”. Ezt a magyar nyelvű oktatás támogatása követi. A zárt kérdésben ezek messze megelőzik az autonómiát. Ez arra utal, hogy bár a magyar települések fejlesztési forrásokhoz való

juttatása nincs benne az autonómiához mérhető szinten a politikai retorikában, valójában ez a legfontosabb tényező, ami miatt az emberek helyeslik az RMDSZ kormányzati szerepvállalását.

Összefoglalás

Tanulmányunkban az 1999 és 2014 között készült, az erdélyi magyarokra reprezentatív közvélemény-kutatások alapján vizsgáltuk az erdélyi magyarok választói magatartását meghatározó tényezőket. Az elkészült vizsgálat másodelemzés, amely az RMDSZ megbízásából piaci alapon készült kutatások eredményeit hasznosította újra. Az etnikai szavazás mindent összevetve egy időben tartós mintázatnak tűnik az erdélyi magyarok körében. A tanulmány arra kérdezett rá, hogy e mögött milyen egyéni választói motivációk állhatnak. Ez a kérdés az utóbbi évtizedben a nemzetközi szakirodalom homlokterébe került. Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy az Erdélyre vonatkozó adatokat, illetve vizsgálatokat ennek a szakirodalomnak a fényében értelmezzük újra.

Az etnikai szavazók motivációit tekintve három megközelítés különíthető el. Az első – amit a különböző saját-csoporttal kapcsolatos szociálpszichológiájával kapcsolatos megfontolások alapoznak meg⁷⁰ – leginkább Horowitz munkássága nyomán terjedt el az etnikai pártok irodalmában. E szerint az etnikai szavazók az etnikai saját-csoportjukkal való erős érzelmi azonosulást fejezik ki politikai opciójuk által. Ezért nevezhetjük ezt a megközelítést érzelmi-expresszív keretnek. Az etnikai szavazót itt a saját csoporttal való érzelmi azonosulás, illetve az ehhez köthető büszkeség és pozitív énmegerősítés motiválja. A szavazás ebben az esetben nem választás, hiszen nincs szó a különböző alternatívák közötti mérlegelésről, csupán az identitás demonstratív felmutatásáról. Horowitz ezen az alapon élesen szembeállítja az etnikai szavazókat a nem-etnikai kontextusban választókkal. Ez utóbbiak ugyanis szerinte versengő programok között, racionálisan választanak.

Bár az etnikus és nem-etnikus politikai kontextusok ilyen formájú dichotomizálásával nem tudunk azonosulni, azt elfogadjuk, hogy az erdélyi magyarok szavazói magatartásában jelentős szerepe van az érzelmi-expresszív keretnek. Biró kritikai olvasata szerint az elit és a magyar választók között a kilencvenes években sem létezett programatikus kapcsolat. Az elit (igen korlátozott és jól lehatárolt) mobilizációs készségét az adta, hogy időszakosan aktiválni tudta a választók érzelmi nacionalizmusát, illetve a magyar identitásuk demonstratív felmutatására irányuló vágyát. Az általunk elemzett közvélemény-kutatások alapján is jelen van ez az aspektus, azonban időben egyre csökkenő mértékben. 2000-ben még a magyarok 57%-a szerint egyik feltétele az RMDSZ-re való szavazás annak, hogy valaki igazi magyar-

nak számítsón, és ez az arány korábban minden bizonnyal még magasabb volt. Ugyanez az arány azonban 2010-ben már csak 41%-os volt, annak ellenére, hogy az ekkor lekérdezett kérdőív már tágabban a magyar pártokra való szavazásra kérdezett rá. Az adatok arra utalnak, hogy a politikai opció fokozatosan *kikopik* Erdélyben a magyarságkritériumok közül. Így a szavazás arra is egyre kevésbé alkalmas, hogy ez által valaki magyarságát felmutassa.

Egy következő keretben az etnikai szavazó nem sokban különbözik attól, aki nem-etnikai pártot választ. Mindkét esetben a közpolitikák alapján történő mérlegelés képezi a választás alapját.⁷¹ Fearon arra hívja fel a figyelmet, hogy csak *megosztó* (és nem *unimodális*) közpolitikák képezhetik az etnikai politizálás *differencia specificáját*.⁷² Az etnikum politikai aktivizálódása (az etnikaiblokk-szavazás) itt akkor valósul meg, ha a közpolitikai opciók a csoportok szintjén különbözőek, de a csoportokon belül homogének. A megosztó közpolitikák két válfaja ismert. Az első, ha az opciók nem közvetlenül az etnikai identitás, hanem valamilyen köztes változó miatt térnek el. Ilyen köztes változó lehet a rétegződési rendszerben elfoglalt hely. Ez esetben elvben elképzelhető, hogy az etnikaiblokk-szavazás anélkül jöjjön létre, hogy az etnikai identitásra közvetlenül utalnának a politikai szereplők. A másik esetben (például a nyelvhasználat, oktatáspolitikai, emlékezetpolitikai vonatkozásában) a különböző opciók közvetlenül kötődnek az etnikai identitáshoz. Így az affektív–expresszív kerethez képest analitikus értelemben is problematikus a megkülönböztetés. A magyarok esetében ez utóbbi típusnak van kiemelt szerepe az etnikaiblokk-szavazásban. A magyar nemzeti mozgalom már a kilencvenes évek elejétől az etnikai reprodukcióval és a saját a többségivel párhuzamos intézményrendszer kiépítésével kapcsolatos közpolitikák köré szerveződött. A különböző elképzelések eltérnek abban, hogy ezek a törekvések mennyire szerveződtek alulról, illetve köthetők az elitek világához. Miközben Stroschein szerint – legalábbis a kilencvenes években – az etnopolitikai követelések egy alulról szerveződő mozgalmon keresztül fejeződtek ki, addig az Erdéllyel kapcsolatos szakirodalomban domináns instrumentalista keret szerint ezek az elit világában fogalmazódtak meg, miközben a mindennapokban az etnicitás rugalmasabb és szituacionálisabb formái vannak jelen.⁷³

A szakirodalomban az utóbbi évtizedben a korlátozott racionalitás modellje, illetve ezzel összefüggésben a politikai patronázs került előtérbe. A vizsgálatok arra utalnak, hogy a politikai patronázs, illetve az állami erőforrások allokációja döntő szemponttá vált az RMDSZ és a magyar választók közötti kapcsolódásban. Az RMDSZ kisebb mértékben a magyar nyelvű oktatási hálózaton, nagyobb mértékben pedig az önkormányzatokon keresztül épített ki saját (tömegében sem elhanyagolható) klientáris hálózatot. Ezt azért tudta megtenni, mert a többségi szereplőkkel kötött aszimmetrikus alku keretében – bár a magyar közösség autonómiáját nem tudta elérni – sikerrel monopolizálta

a magyar intézményeknek és magyar területeknek juttatott állami erőforrások elosztását. E tekintetben ki kell emelnünk, hogy teljesen más dimenziói vannak a patronázs-politikáknak az RMDSZ által ténylegesen uralt tömbmagyar területeken, mint ott, ahol a magyarok kisebbségben vannak. Az utóbbi évek empirikus adatfelvételei megerősítik a politikai patronázs kulcsszerepét a magyar közösség mobilizálásában és magyarázzák az RMDSZ intraetnikus vetélytársaival szembeni fölényét.

Jegyzetek

- ¹ A magyarok aránya Romániában a népszámlálási adatok szerint 1992-ben 7,2, 2002-ben 6,7, 2011-ben 6,5% volt.
- ² A romániai *mainstream* pártokra országos viszonylatban jogosult a „nem etnikai párt” kifejezés használata. Azokon a területeken azonban, ahol a magyarok nagyobb arányban élnek, ezek a pártok tituláris etnikai pártként viselkednek (L. KISS Tamás – BARNA Gergő – SZÉKELY István Gergő: *Etnikai szavazók. Az RMDSZ mobilizációs képessége 1990-2012 között*, kézirat, 2013).
- ³ 2007-ben Tőkés László független jelöltként a magyar szavazatok kb. 36%-át szerezte meg. Az RMDSZ ellenzékét képező kis pártok, illetve független magyar jelöltek a magyar többségű székelyföldi régióban értek el sikereket az önkormányzati választásokon. Jelenleg azonban ebben a régióban az RMDSZ dominanciája a helyi adminisztrációban egyértelmű. Az itteniek 90%-a él olyan településen, amelyet RMDSZ-es polgármester irányít, és csupán 8%-a ott, ahol a polgármester a kis magyar pártok vagy a függetlenek soraiból kerül ki.
- ⁴ Az etnikai blokk-szavazás olyan esetekben fordul elő, ahol az etnikai különbségek politikai jelentőségre tesznek szert, illetve az egyetlen politikailag releváns törésvonallá válnak. Donald Horowitz az etnikailag megosztott társadalmakban a választásokat a cenzushoz hasonlította, ahol az eredmények szorosan követik az etnodemográfiai megoszlásokat (HOROWITZ, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict* [1985], University of California Press, Berkeley [CA], 2000, 326–330. p.).
- ⁵ Amennyiben Horowitz (Uo.), illetve Chandra (CHANDRA, Kanchan: *What is an Ethnic Party?*, *Party Politics*, March 2011, 151–169. p.) egymással nagymértékben összecsengő meghatározásából indulunk ki, az RMDSZ-t egyértelműen etnikai pártnak tekinthetjük. A szerzők azt emelik ki, hogy az etnikai pártok egy örökletes, vagyis viszonylag nehezen változtatható kategóriatagságot ruháznak fel politikai jelentőséggel. Meghatározásuk további közös eleme, hogy ugyanazt a tipológiát használják, amely a pártokat *etnikai*, *multietnikus* és *nem-etnikai* kategóriákra osztja. Végül a besorolás szempontjából döntő elem mindkét szerzőnél, ahogy egy párt az adott etnikai közösség (a társadalom egésze vagy többsége perspektívájából partikuláris) érdekeihez, célkitűzéseikhez viszonyul. Az egyes etnikai csoportok érdekei ugyanis elvben artikulálódhatnak nem-etnikai vagy multietnikus pártokon keresztül is. Az etnikai párt

számára azonban az adott csoport érdekeinek képviselője magától értendő, legfőbb cél és legfőbb legitimációs eszköz. Horowitz igen plasztikus megfogalmazásában az etnikai párt célja és egyben legitimációjának alapja, hogy „összetartsa a jorubákat” vagy „harcoljon a maláj fajért”. Chandra egy többszemponútú kritériumrendszert javasol. A pártok esetében szerinte meg kell vizsgálni (1) a szervezet nevét; (2) hogy a nyilvános kampányüzenetekben milyen etnikai kategóriákra történik explicit hivatkozás; (3) hogy a kampányüzenetek, programok milyen explicit célokat fogalmaznak meg; (4) hogy mi a párt implicit programja; (5) hogyan oszlik meg a szavazóbázis (az adott etnikum tagjai kire voksolnak); (6) hogyan oszlanak meg az adott pártra leadott szavazatok a különböző etnikumok között; (7) hogy milyen a vezetőség etnikai összetétele; (8) illetve hogy a politikai verseny milyen mértékben etnicizált. Az RMDSZ mindezen tényezőket összevetve is a lehető legklasszikusabb etnikai párt.

⁶ Ezzel kapcsolatban L.: KISS–BARNA–SZÉKELY: *i.m.*

⁷ CHANDRA, Kanchan: *Why Ethnic Parties Succeed? Patronage and Ethnic Head Counts in India*, Cambridge University Press, New York, 2004; CHANDRA, Kanchan: Why Voters in Patronage-Democracies Split Their Tickets. Strategic Voting for Ethnic Parties in Patronage-Democracies, *Electoral Studies*, 28/2009, 21–32. p.; FERREE, Karen: *Framing the Race in South Africa. The Political Origins of Racial Census Elections*, Cambridge University Press, New York, 2011; FERREE, Karen: *The Microfoundations of Ethnic Voting. Evidence from South Africa*, Afrobarometer Working Paper No. 40, 2004; LONG, James D.: *The Determinants of Ethnic Voting*, Paper discussed at WGAPE Meeting, 10 November 2012, Massachusetts Institute of Technology, 2012; POSNER, Daniel N.: *Institutions and Ethnic Politics in Africa*, Cambridge University Press, New York, 2005.

⁸ RABUSHKA, Alvin – SHEPSON, Kenneth A.: *Politics in Plural Societies. A Theory of Democratic Instability*, Macmillan Publishing Company, 1972; HOROWITZ: *i.m.*

⁹ Az 1999. februári, 2000. októberi, 2004. szeptemberi, illetve 2006. novemberi vizsgálatokat a CCRIT (Etnikumközi Viszonyok Kutatóközpontja); a 2007. júliusi, illetve 2008. áprilisi és 2014. áprilisi vizsgálatokat a TransObjective Consulting; a 2009. márciusi, 2009. szeptemberi, 2010. decemberi, illetve 2013. decemberi közvélemény-kutatást a Kvantum Research; a 2011. decemberi, 2012. júliusi és 2013. júniusi mérést pedig a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet készítette. A vizsgálatok hasonló (többlépcsős, rétegzett, véletlenszerű) mintavételi eljárással készültek. Az adatbázisokat egységes módszerrel, nem, életkor és régió szerint súlyoztuk. Az esetszámokat a megfelelő táblázatokban és ábrákban közöljük.

¹⁰ Ezeket egy korábbi tanulmányunkban mutattuk be (KISS–BARNA–SZÉKELY: *i.m.*). Jelentős probléma, hogy (kiváltképp a választási viselkedést posztelektorális kontextusban mérő vizsgálatok esetén) jelen van a szociális dezirabilitási hatás. A vélt vagy valós elvárások arra készítetik például a válaszadókat, hogy a ténylegesnél nagyobb szavazói aktivitásról számoljanak be. Esetünkben (miután a kérdőívek magyar nyelven, magyar kérdezőbiztosokkal voltak lekérdezve) számolnunk kell egy sajátos *etnikai dezirabilitási* hatással is, vagyis hogy a válaszadók a tényleges politikai viselkedésük-nél *magyar-konformabb* választ adnak.

- ¹¹ HOROWITZ: *i.m.*, 291–332. p.
- ¹² *Uo.*
- ¹³ RABUSHKA–SHEPSLE: *i. m.*
- ¹⁴ SIMON, Herbert A.: Behavioral Model of Rational Choice, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 69, No. 1. (1955. február), 99–118. p.
- ¹⁵ DOWNS, Anthony: *An Economic Theory of Democracy*, Harper, New York, 1957.
- ¹⁶ POPKIN, Samuel: *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*, University of Chicago Press, Chicago, 1991.
- ¹⁷ FERREE: *The Microfoundations of Ethnic Voting*; FERREE: *Framing the Race in South Africa*.
- ¹⁸ ALDRICH, John H.: *Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America*, University of Chicago Press, Chicago, 1995.
- ¹⁹ KITSCHELT, Herbert: Divergent Paths of Postcommunist Democracies, In: J. Diamond, LARRY – GUNTHER, Richard (eds.): *Political Parties and Democracy*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, 299–326. p.
- ²⁰ FEARON, James D.: *Why Ethnic Politics and „Pork” Tend to Go Together*, Working Paper. Stanford University, Stanford (CA), 1999; CHANDRA: *Why Ethnic Parties Succeed?*; LAITIN, David D. – VAN DER VEEN, A. Maurits: Ethnicity and Pork. A Virtual Test of Causal Mechanisms, In: CHANDRA, Kanchan (ed.): *Constructivist Theories of Ethnic Politics*, Oxford University Press, New York, 2012, 341–358. p.
- ²¹ HOROWITZ: *i.m.*, 326–330. p.
- ²² Ahogy érintettük, az újabb megközelítések a korlátozott racionalitás modelljéből indulnak ki, és nem tesznek éles különbséget az etnikai és nem-etnikai szavazók motivációi közé. A szerző továbbá azzal sem számol, hogy az éles politikai törésvonalak (amelyek erősítik a szavazás expresszív-emocionális komponensét) nem csak etnikai természetűek lehetnek. Ezzel kapcsolatban tanulságos a konszociatív demokráciák irodalma, ami eredetileg nem-etnikai helyzeteket írt le. L.: LIJPHART, Arend: Consociational Democracy, *World Politics*, 21(2), 1969, 207–225. p.; LIJPHART, Arend: *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*, Yale University Press., New Haven, 1977.
- ²³ BIRÓ A. Zoltán: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében, In: BIRÓ A. Zoltán (szerk.): *Stratégia vagy kényszerpálya? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998, 16–47. p.
- ²⁴ Ez az elképzelés már a két világháború között meghatározta az erdélyi magyar politikai gondolkodást, majd a kilencvenes évek első felében az RMDSZ stratégiáiban központi szerepet kapott. L. bővebben: KISS–BARNA–SZÉKELY: *i.m.*; KISS Tamás – SZÉKELY István Gergő: *From parallel society to clientelistic networks. The changing nature of linkages between RMDSZ and the Transylvanian Hungarian electorate*, Paper presented at the Annual Conference of the Central and East European Studies Association CEEISA, June 13, 2014.
- ²⁵ BIRÓ: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében, 38. p.
- ²⁶ Erre az elemre más elemzők is rámutattak. L.: KÁNTOR Zoltán: Kisebbségi nemzetépítés – a romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség, *Regio*, 2000/3., 219–241. p.;

- BAKK Miklós: Modellviták – rejtett stratégiák, *Magyar Kisebbség*, 2001/1., 2–13. p.; BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT, Margit – FOX, Jon – GRANCEA, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton University Press, New Jersey, 2006; BRUBAKER, Rogers: National Homogenization and Ethnic Reproduction on the European Periphery, In: BARBAGLI, Marzio – FERGUSON, Harvie (eds.): *La teoria sociologica e lo stato moderno. Saggi in onore di Gianfranco Poggi*, Il Mulino, Bologna, 2009, 201–221. p. Ez a politikai program nagymértékű átfedést mutat a nemzetközi szakirodalomban jól ismert pillér- vagy oszlop-társadalmakkal; L.: LIJPHART: Consociational Democracy,; LIJPHART: *Democracy in Plural Societies*.
- ²⁷ Ennek az ellenkezője mellett érvel Sherill Stroschein, aki szerint a kilencvenes évek elején tapasztalt etnikai mobilizációban az eliteknek kevés szerepük volt, az elsősorban alulról szerveződött. Az elitek szerepe Stroschein szerint inkább az eseményeknek való utólagos értelemadásra korlátozódott. L.: STROSCHIEIN, Sherrill: *Ethnic Struggle, Coexistence, and Democratization in Eastern Europe*, Cambridge University Press, New York, 2012.
- ²⁸ Biró, illetve a csíkszeredai Kulturális Antropológiai Munkacsoport vizsgálatai ezekre a hétköznapi stratégiákra, illetve a lent világában zajló intézményesedési folyamatokra koncentráltak. A magyar elit által forgalmazott etnopolitikai stratégiák és a hétköznapi kapcsolódási pontjai csak egy szűk szeletét képezik az általuk végzett vizsgálatoknak.
- ²⁹ BIRÓ: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében, 41. p.
- ³⁰ Biró egy korábbi tanulmányában (BIRÓ A. Zoltán: Intézmény – képviselő – civil társadalom, *Átmenetek*, 1990/1., 5–19. p.) sokkal kritikusabban fogalmazott. Itt a *lent világában*, a mindennapokban kialakult struktúrákat és társadalmi hálózatokat nevezi civil társadalomnak. Szerinte a kommunista diktatúra idején (miután a rendszer már nem tudott a társadalom számára reális jövőképet felmutatni) a lent világában kialakult megerősödött egyfajta önszerveződés, aminek a mindennapi túlélési stratégiákban és a hatalommal szembeni (hétköznapi) ellenállásban volt kulcsszerepe. A magyar elit (értelmiség) által beindított intézményesedési folyamatok Biró szerint ezeket a struktúrákat (vagyis magát a civil társadalmat) fenyegetik, gátolják.
- ³¹ A kilencvenes évek első felének vonatkozásában Stroschein is hangsúlyozta az extra-parlamentáris politikai cselekvés jelentőségét, de mint érintettük, ezek szervezésében Birónál kisebb szerepet tulajdonít az eliteknek: STROSCHIEIN: *i.m.*
- ³² Ezt az aspektust Brubaker és munkatársai elemzése (BRUBAKER–FEISCHMIDT–FOX–GRANCEA: *i.m.*) után fogalmilag pontosabban megragadhatjuk. A szerzők rámutatnak, hogy a magyar intézményrendszer (iskolák, egyházak, egyesületek stb.) olyan tereket hoz létre, amelyeken belül a magyar *jelöletlen kategória*, ahol magyarnak lenni természetes, normális állapot. Ennek jelentősége abban áll, hogy ezzel az intézményrendszer jelentős mértékben mentesíti az egyént az etnikai határtermelő tevékenység terhe alól.
- ³³ BIRÓ: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében, 42–43. p.
- ³⁴ Lőrincz D. József ezt a problémát a weberi legitimitás és érvényesség fogalompár szembeállításán keresztül oldotta meg. Így az elit cselekvése lehet legitim, de nem

érvényes (ha egy hallgatólagos paktum alapján a társadalom az elit programját nem kontesztálja, de a mindennapokban nem is nagyon veszi figyelembe), vagy lehet illegitim, de érvényes (ha a magyarok annak ellenére az RMDSZ-re szavaznak, hogy a fejük fölött kötött korporatív alkukat helytelenítik). L.: LŐRINCZ D. József: *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2004, 155–162. p.

³⁵ Az RMDSZ vezetése gyakran tett tanúbizonyságot arról, hogy a mozgósíthatóság ezen mechanizmusát (illetve annak esetlegességét) valójában nem érti. Ezt jól mutatják azok a látványos kudarcok, amelyeket az RMDSZ a referendumok, illetve az elnökválasztások második fordulójára kapcsán elszenvedett. Ilyen szempontból az első figyelmeztető jel a 2004-es elnökválasztás második fordulójára volt (vagy kellett volna legyen). Ekkor az RMDSZ Adrian Năstăsescu támogatta, a magyarok fele-fele arányban szavaztak Năstăsescu és Traian Băsescu. Ennél jóval nagyobb kudarc volt a szövetség számára 2007-es, Băsescu menesztését célzó referendum, amikor az RMDSZ a menesztés mellett folytatott kampányt, a magyarok túlnyomó többsége azonban az elnök maradását mellett szavazott. 2009-ben az RMDSZ Mircea Geoană elnökségét támogatta, a magyarok többsége viszont Băsescu szavazott. Az RMDSZ vezetőinek a 2012-es referendumon sem sikerült átvenniük a magyar szavazókon politikai szándékait, bár erre már igazából nem is tettek számottevő kísérletet. Ekkor az elnök menesztése ügyében nem foglaltak állást, viszont szavazásra hívták fel a magyar választókat, ami egyértelműen a referendum érvényességét segítette volna elő. A magyarok túlnyomó többsége azonban távol maradt az urnáktól.

³⁶ L. ezzel kapcsolatban az ISSP (International Social Survey Program) nemzeti identitással kapcsolatos 1995-ös és 2003-as vizsgálatait. A kutatási dokumentáció és az adatbázisok letölthetők a <zacat.gesis.org> honlapról.

³⁷ Az erdélyi magyar nemzeti identitás összetevőiről L.: CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária: *Nemzetek egymás tükrében: interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002; VERES Valér: *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005; VERES Valér: *Analiza comparată a identităţii minorităţilor maghiare din Bazinul Carpatic. A Kárpát-medencei magyarok nemzeti identitásának összehasonlító elemzése*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Műhelytanulmányok 2., Kolozsvár, 2008; VERES Valér: *Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében*, In: VERES Valér – PAPP Z. Attila – GEAMBAŞU Réka – KISS Dénes – MÁRTON János – KISS Zita: *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálat alapján*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Max Weber Társadalomtudományért Alapítvány, Kolozsvár, 2012; KISS Tamás: *A Changing System of Ethnic Stratification in Transylvania. The Social Positions of Transylvanian Hungarians*, kézirat, 2014.

³⁸ Az adatbázis elérhető a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapján: <<http://www.adatbank.ro/ispmn/uj/?oldal=adatlap|8>> (letöltve: 2014. 10. 05.).

³⁹ Az eredmények a következő tanulmányokból származnak: CSATA Zsombor – KISS Dénes – VERES Valér: *Románia (Erdély)*, In: PAPP Z. Attila – VERES Valér (szerk): *Kárpát Panel 2007. Gyorsjelentés. A Kárpát-medencei magyarok helyzete és perspektívái*, MTA ENKI,

Budapest, 2007; VERES: Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében.

- ⁴⁰ A stratégikus szavazó a preferencia-szavazó ellentéte. A stratégikus szavazó nem az általa preferált, de esélytelennek ítélt pártra vagy jelőltre szavaz, annak érdekében, hogy szavazatával befolyásolja a választást (BLAIS, André – YOUNG, Robert – TURCOTTE, Martin: Direct or indirect? Assessing two approaches to the measurement of strategic voting, *Electoral Studies*, Volume 24, Issue 2, June 2005, 163–176. p.). Lehetnek természetesen olyanok is, akik bár megjelentek az urnák előtt és a parlamenti listára leadták a szavazataikat, ám az elnökjelöltekre nem szavaztak. Valószínű azonban, hogy ez a jelenség a szavazatkülönbség csak egy kis részét magyarázza.
- ⁴¹ Nyilván elképzelhető, hogy egyéb okok is közrejátszottak. Például különbség lehetett a jelöltek személyének megítélésében, vagy az is elképzelhető, hogy a különböző elnökválasztásokon másként jelent meg a magyar szavazók számára a választások tétje. Ez utóbbi tényező magyarázza, hogy 1996-hoz képest 2000-re az RMDSZ-listára és a Frunda Györgyre leadott szavazatok között összezárult az olló.
- ⁴² RABUSHKA–SHEPSLE: *i.m.*
- ⁴³ FEARON: *i.m.*, 9. p.
- ⁴⁴ FERREE: *The Microfoundations of Ethnic Voting*, 2004.
- ⁴⁵ Az észak-írországi etnikai rétegződési rendszerről L.: MARGER, Martin N.: *Race and Ethnic Relations. American and Global Perspectives*, Wadsworth/Thomson Publishers, Belmont (CA), 2006⁹.
- ⁴⁶ Az észak-írországi pártrendszer alakulásáról L.: COAKLEY, John: Ethnic Competition and the Logic of Party System Transformation, *European Journal of Political Research*, 47(6), 2008, 766–793. p. A példára az elemzés utolsó részében még visszatérünk.
- ⁴⁷ Sigona és Trehan mellett érvel, hogy ez a neoliberais diskurzus (illetve élesebben fogalmazva a gádzsók) roma mozgalmon belüli uralma miatt nem történik meg. L.: SIGONA, Nando – TREHAN, Nidhi (eds.): *Romani Politics in Contemporary Europe: Poverty, Ethnic Mobilization, and the Neoliberal Order*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.
- ⁴⁸ FEARON: *i.m.*, 16. p.
- ⁴⁹ Horowitz már említett munkájában központi jelentősége van az egyértelműen alárendelt (*ranked*) és a nem alárendelt (*unranked*) viszonyban lévő csoportok közötti különbségtételnek. Az alárendelt csoportok esetében az etnikai hovatartozás egyben státuszjelző is, illetve ezek a csoportok nem rendelkeznek saját maguk (illetve elitjük) által ellenőrzött mobilitási csatornákkal. A magyarok (például a romákkal összehasonlítva) nem tekinthetők egyértelműen alárendelt csoportnak, annak ellenére, hogy a román nemzetállami tér a többség és a kisebbség között egy aszimmetrikus viszonyt rögzít, illetve hogy a magyarokat érintő marginalizációs folyamatok is egyértelműek. L.: KISS: *i.m.*
- ⁵⁰ BIRÓ: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében.
- ⁵¹ SULLYOK István: A kisebbségi kérdés szociológiai oldala, *Erdélyi Múzeum*, 1931/4–6., 170–181. p., 174. p.
- ⁵² STROSCHE: *i.m.*

- ⁵³ Az instrumentalista megközelítés szerint az etnikai mobilizáció aktorai a manipulatív elitek (etnikai vállalkozók).
- ⁵⁴ BRUBAKER–FEISCHMIDT–FOX–GRANCEA: *i.m.*
- ⁵⁵ BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without Groups*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts–London, 2004.
- ⁵⁶ A kötet átfogó kritikáját L.: LÖRINCZ D. József: A kolozsvári magyarok társadalma. Recenzió Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town* című könyvről, *Regio*, 2008/2., 240–256. p.
- ⁵⁷ FEISCHMIDT Margit: Nemzetdiskurzusok a mindennapokban és a nacionalizmus populáris kultúrája, In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*, L'Harmattan – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014, 7–51. p., 12. p.
- ⁵⁸ L. például az általunk is részletesen elemzett 2006-os vizsgálat sajtóbemutatójáról készült beszámolót: BALÁZSI-PÁL Előd: Romániai magyarok 2006. Nem enklávé a romániai magyarság: a gondok azonosak a többségével, *Transindex.ro*, 2007. január 23., <<http://itthon.transindex.ro/?cikk=5148>> (letöltve: 2014. 10. 11.).
- ⁵⁹ *Uo.* A cikk Marius Lazăr szociológust idézi.
- ⁶⁰ SIMON: *i.m.*
- ⁶¹ DOWNS: *i.m.*
- ⁶² CHANDRA: *Why Ethnic Parties Succeed?*
- ⁶³ A tisztánlátás kedvéért érdemes Kopecky és Scherlis tipológiájára utalni, amely a politikai partikularizmus négy változata között tesz különbséget. Az első a klientizmus, ami a választók számára történő közvetlen juttatásokat jelenti, például élelmiszercsomag vagy közvetlen szavazatvásárlás formájában. Ez általában a mélyszegénységben élő rétegek esetében jellemző, és szükségszerűen alá-fölrendeltségi viszonyt indukál. A politikai patronázs az állások politikai alapú szétosztását jelenti. Az állami befektetések célzott felhasználása (*political pork*) abban különbözik, hogy ez egy (általában területileg lehatárolt) közösség egészére irányul. Végül a korrupció a közpénzek eltulajdonítását jelenti. L.: KOPECKY, Petr – SCHERLIS, Gerardo: Party Patronage in Contemporary Europe, *European Review*, 2008/3., 355–371. p.
- ⁶⁴ CHANDRA: What is an Ethnic Party?
- ⁶⁵ A szakirodalom hajlamos a klientizmust az etnikai pártok jellemvonásának tekinteni, L.: KITSCHOLT: *i.m.*; GUNTHER, Richard – DIAMOND, Larry: Species of Political Parties. A New Typology, *Party Politics*, Vol. 9, No. 2, 2003, 167–199. p. Chandra modelljének egyik erőssége, hogy az egyes pártokat nem az őket körülvevő társadalmi és politikai kontextustól függetlenül vizsgálja.
- ⁶⁶ Az adat az IPUMS International adatbázisából származik, ami a 2002-es romániai népszámlálás 10%-os mintáját tartalmazza.
- ⁶⁷ Ez utóbbi számszerűen magasabb a 8. táblázatban megjelenő 11 319-es értéknél, mivel nem csak az alap és középfokú oktatásban dolgozókra, nem csak a pedagógusokra, illetve nem csak a magyar nyelven tanítóokra vonatkozik.

- ⁶⁸ Ebben a tekintetben lényeges az *erdélyi magyar társadalom* (ami alatt most nem egy etnikai programot, hanem egy szociológiai realitást értünk) kettős természete. Egyrészt a magyar nyelvű oktatási hálózathoz hasonlóan vannak etnikailag integrált területei, ahol a mobilitási csatornákat a magyar elit ellenőrzi. Ilyen még a magyar nyelvű média, az egyház, illetve maga a politikai szféra. Másrészt vannak olyan területek, ahol az etnikai alapú integráció/intézményesedés nem vagy jóval kisebb mértékben valósul meg. Ilyen leginkább a gazdaság, annak ellenére, hogy természetesen vannak magyar vállalkozói körök, és helyenként a gazdasági kapcsolatokban az etnicitás jelentős szerepet játszik. Emellett említhetnénk még például az egészségügyet, ahol a nyelvnek (illetve etnicitásnak) jóval kisebb szerepe van, mint az oktatásban.
- ⁶⁹ 2012-ig Marosban és Szatmárban volt még RMDSZ-es tanácselnök.
- ⁷⁰ TAJFEL, Henri: Experiments in Intergroup Discrimination, *Scientific American*, Vol 223, No. 5, 1970, 96–202. p.; TAJFEL, Henri: Social identity and intergroup behaviour, *Social Science Information*, Volume 13 (April 1974), 65–93. p.
- ⁷¹ RABUSHKA-SHEPPLE: *i.m.*
- ⁷² FEARON: *i.m.*
- ⁷³ L.: BIRÓ: Intézményesedési folyamatok a romániai magyarság körében; BRUBAKER-FEISCHMIDT-FOX-GRANCEA: *i.m.*